

שער האגדה

מבוא

חג הסוכות - זמן שמחתנו.

כמה נפלא ומרומם הוא החג הזה. הנה, ימי הרחמים והסליחות חלפו עברו, והותירו אחריהם שובל זך של טהרת הלב ונקיות הנפש. וכשהלב זך ונקי - מחפש הוא, הלב היהודי הטהור, קרבת אלוקים. חפץ ומשתוקק הוא להיות דבק בה' יתברך, להיות במחיצתו ובקרבתו, לחסות תחת כנפיו, לחוש את המתיקות הנפלאה של "קרבת אלוקים". או אז - באה לה מצות הסוכה. מיד במוצאי יום הכיפורים, טורחים אנו לבנות "סוכה", שבה כביכול נתייחד עם הקב"ה ונשמח עימו.

את סוכתנו בונים אנו - לא תחת קורת גג, לא תחת השפעתם הסוחפת והמבלבלת של כל קנייני העולם הזה, אלא תחת כיפת השמים, תחת כנפי ה' יתברך. וכפי שחכמינו מכנים את הסוכה: "צילא דמִהִימְנוּתָא" - צל האמונה בה' יתברך.

עוזבים אנו את בתינו, את כל רכושנו ועמלנו, ובאים לחסות בצל השכינה הקדושה, ואז זוכים אנו לחוש תענוג מיוחד ומתיקות נפלאה של קרבת אלוקים - "בְּצֵלוֹ חִמְדָּתִי וְיִשְׁבֹּתִי, וּפְרִיזוֹ מִתּוֹק לְחֵפִי!" (שיר השירים ב ג). וכפי שכותב ה"שפת אמת": כי עצם נפשות בני ישראל משתוקקים ונמשכים אחר הקב"ה, רק הבלי העולם הזה מסירים את אהבת הלב, ואחר יום הכיפורים נטהרו הלבבות וחוזרים לשורש, ואז יכולה הנפש היהודית לשוב ולהתענג על ה'.

כמה מרגשים ומרעישים הם דבריו של רבנו האר"י ז"ל (שער הכוונות דרושי חג הסוכות ד), כי צורת הסוכה מרמזת על **חיבוק של אהבה** שמחבק אותנו הקב"ה, [שהרי צורתה היא "שתי דפנות שלימות, והדופן השלישית אפילו טפח" (סוכה ד ע"ב), דומה כאדם המחבק את חברו בידו - הזרוע והאמה שהם ארוכים - ועוד טפח שווהי כף היד], ואכן בשבתנו בסוכה יוכל כל לב יהודי לחוש קירבה מיוחדת ושייכות נפלאה אל הקב"ה.

מצות הסוכה, אף מיוחדת היא בכך, שאנו מקיימים אותה בכל גופנו, בכל 248 אברינו ו- 365 גידינו, וכפי שכותב ה"חידוש הרי"ם", שאין לנו מצוה כזו שאדם נכנס בה כל כולו, אפילו עם הנעליים שעל רגליו... כל גוף האדם נכנס לתוך המצוה ומתקדש בקדושתה, ולכן מורגשת קדושת הסוכה בנפש האדם יותר משאר מצוות.

ובאמת כמה נפלא לחוש את הקדושה ואת הקרבה המיוחדת לה' יתברך בימים אלו. תחושת טהרת הלב של יום הכיפורים עודנה מלווה אותנו, יושבים אנו בסוכה המעוטרת בחן, תחת כיפת השמים, בצילה של השכינה הקדושה, בחברתם המרוממת של אבות האומה - "אושפיזין עילאין קדישין". והתורה מצווה ואומרת: "וְשִׂמְחָתֶם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם שְׂבַעַת יָמִים!". והשמחה אכן ממלאה את הלב וחודרת אל פנימיות הנפש -

"זמן שמחתנו!!!"

שלושה מועדי מפגש

עתה, מן הראוי, שנתבונן ונבחן יותר, כפי יכולתנו והשגתנו, מהי המשמעות המיוחדת של חג הסוכות.

שלושה רגלים נתן לנו הקדוש ברוך הוא, שלושה ציוני דרך מרכזיים בהתהוותנו לעם, שלושה מועדי מפגש בינינו לבין אבינו אוהבנו - "שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' אלהיך במקום אשר יבחר, בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות..." (דברים טו) **חג הפסח** - "זמן חרותנו". יצאנו ממצרים באותות ובמופתים גדולים, הקב"ה בחר בנו לעם. מציינים אנו את הולדת עם ישראל. **חג השבועות** - "זמן מתן תורתנו". יום נשגב וגדול, היום שבו כרתנו ברית עם הקב"ה וקיבלנו את התורה הקדושה. **חג הסוכות** - "זמן שמחתנו". ואנו שואלים - לשמחה, מה זו עושה? מהו ציון הדרך, מהו המאורע המיוחד, מהי סיבת המפגש - בחג הסוכות?

"פי בסכות הושבתי"

נאמר בתורה (ויקרא כג מב-מג): "בסכת תשבו שבועת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכת: למען ידעו דרתיכם פי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים, אני ה' אלהיכם".

מהן אותן סוכות בהן ישבו עם ישראל בהיותם במדבר, ומדוע כה ראויות הן לציון?

בגמרא (סוכה יא ע"ב) נחלקו התנאים באלו סוכות מדובר. רבי אליעזר אומר: עשה הקב"ה לעם ישראל סוכות של "**ענני כבוד**" - שבעה עננים שהקיפום מכל צד, שמרו והגינו עליהם מפני סכנות המדבר, ואף הנעימו להם את הדרך. רבי עקיבא אומר: **סוכות ממש** עשו להם, כדרך הולכי דרכים שעושים לעצמם סוכות להגנה מפני מזג האוויר.

בדרך רעיונית, מבארים המפרשים כי למעשה אין כאן מחלוקת בעצם העובדות. גם ענני כבוד הקיפו את עם ישראל במדבר, וגם סוכות ממש עשו בחנייתם במקומות שונים. ואולם הדיון הוא לזכר מה חוגגים את חג הסוכות. נבחן את שני הטעמים, ונראה כי למעשה שניהם משלימים זה את זה לרעיון אחד.

זכר לענני כבוד

דעה אחת - זכר לענני הכבוד, מה המיוחד בעננים אלו?

נסים רבים עשה הקדוש ברוך הוא לעם ישראל, ניסים גדולים ועצומים, שינוי כל מערכות הטבע - החל מכך ש"בני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאוד מאוד" - למרות כל הגזירות האכזריות של פרעה ועול השעבוד הקשה. לאחר מכן - עשר המכות, שכל מכה ומכה היא פלא עצום בפני עצמו, ומפליא אף לראות את ההפליה הנפלאה, כיצד פגעה המכה דווקא במצרים ולא בבני ישראל. בהמשך - יציאת מצרים, קריעת ים סוף, טביעת המצרים, אלו ניסים מופלאים! ובמדבר - האכילם ה' לחם מן השמים, והשקם מים חיים מן הסלע! אבל מכל הניסים העצומים הללו - מצוה עלינו לזכור דווקא את "ענני הכבוד"! מדוע?

כי מלבד עצם הנס הפלאי שבקיומם של עננים מופלאים אלו נכפי שנרחיב להלן, אודות הניסים המיוחדים שנעשו על ידם, הרי הדגשה מיוחדת יש כאן - "ענני כבוד"! היה בהם גילוי מיוחד של חיבה ואהבה של הקב"ה לעם ישראל. עננים אלו, שהקיפו את עם ישראל מכל צד, הראו איך הקב"ה עושה ומחבק את בניו אוהביו באהבה עצומה, ועליהם דרשו את הפסוק (דברים לב ז): "יִסְבְּבֵנִהוּ יְבוֹנֵנֵהוּ יַצְרֵנֵהוּ כְּאִשּׁוֹן עֵינָיו... יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֵהוּ וְשָׂאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ". הקב"ה חובק את עמו האהוב תחת כנפיו, ומוליכם באהבה ובחמלה. משגיח עליהם בהשגחה גלויה וקרובה. ובאמת גם הגויים התרגשו והתפעלו

דווקא מאותו גילוי חיבה מיוחד שבא לידי ביטוי בענני הכבוד, כמו שנאמר (במדבר יד יד):
 "וְאָמְרוּ אֶל יְיָשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת, שְׁמָעוּ כִּי אֵתָהּ ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה, אֲשֶׁר עִין בְּעֵין נִרְאָה
 אֵתָהּ ה' וְעַנְנָךְ עֲמִיד עֲלֵיהֶם, וּבַעֲמִיד עָנָן אֵתָהּ הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם, וּבַעֲמִיד אֵשׁ לַיְלָה."

זכר לסוכות

דעה שניה - זכר לסוכות ממש, שהקימו עם ישראל. ומה המיוחד בסוכות הללו?

בסוכות אלו רואים אנו את גודל מעלתם של עם ישראל, ואת אהבתם ודבקותם המוחלטת בקב"ה. עם ישראל - בחודשים האחרונים לשהותם במצרים, היו מוקפים בכל טוב, מאומה לא חסר להם. אך כשצויה עליהם הקב"ה לצאת - עשו זאת מיד, בלי היסוס, ואפילו צידה לא לקחו - מלבד מעט בצק, ומצות ומרור שנותרו להם מליל השימורים. כ-3 מיליון אנשים נשים וטף, עזבו את בתיהם ומשכנותיהם ועריהם וכל טוב אשר בהם, והלכו אחר ה' יתברך, אל המדבר הגדול והנורא, נחש שרף ועקרב, מקום אשר אין בו - לא בית ולא צל, לא אוכל ולא מים! ולא שאלו לאן תביאנו, היכן נמצא מחסה משרב ומקור, ומאין יבוא מזוננו. הלכו אחר ה' - ללא שאלות, מתוך אהבה, ובטחון מלא! והקב"ה זוכר להם זאת, כפי שמעיד הנביא (ירמיה ב ב): "כֹּה אָמַר ה', וְכִרְתִּי לְךָ חֹסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבֶּת כְּלֹלְתֶיךָ, לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמַדְבַּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה".

הלכו עם ישראל אחר ה' יתברך בלב בוטח, והקב"ה אכן הראה להם את נסיו וחסדיו הגדולים. "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס סִפְתָּה" - מרחק של כ-120 ק"מ, מהלך שלושה ימים של אדם בינוני, ואילו הם הגיעו מרעמסס לסוכות באותו יום, בשעה קלה, עם נשיהם וטפם וכל הרכוש הכבד שלקחו עמם! אמנם ישבו בסוכות - אך ה' דאג לכל מחסורם! ללמדך שכל ההולך בדרך ה' ושם עליו מבטחו, אין הקב"ה עוזבו, ומראה לו את נפלאותיו.

מפני זה נצטוונו לעשות סוכות דוגמתן, כדי שיתגלה ויתפרסם מתוך מצות הסוכות גודל מעלתן של ישראל במדבר, שהיו הולכים עם כובד האנשים והנשים והטף במקום שהוא אשר אין בטבע האדם לחיות בו, והוא שהעיד הכתוב: ארץ צידה ושממה, לא מקום זרע ותאנה וגפן. והלכו שם ארבעים שנה, וחזו בניסים תמידיים: מן, שליו, באר מים, ובגדיהם לא בלו ולא חסרו דבר, וישבו שם בסוכות שעשו להם עליהם מפני הקור בחורף... (כד הקמח, רבנו בחיי, רמב"ן ויקרא כג מג)

התאמנות על ה'

ובכל זאת - נשוב ונשאל - מדוע מחייבים מאורעות אלו חג מיוחד? מהו ציון הדרך? מהי סיבת המפגש? מהו השלב החשוב בהיווצרותנו לעם?

נתבונן ונראה. הנה, כבר יצאו עם ישראל ממצרים, התקדשו וקיבלו את התורה. ומה עכשיו? לכאורה הכל מושלם, עם לתפארת! נראה כי הנה הגיע סוף סוף הזמן המיוחל להיכנס אל הארץ המובטחת, ולקיים בה את התורה והמצוות, כפי שהבטיח ה' לאברהם, יצחק ויעקב. אך - לא כן הוא! עם ישראל מתעכבים במדבר למשך 40 שנה! למה?

התשובה היא, כי אומנם כן, עם ישראל הביעו נכונות ללכת אחר ה' יתברך, לקבל את התורה, אמרו "נעשה ונשמע" וזכו להתגלות אלוקית נשגבה במעמד הר סיני, אך בכל זה אין די כדי להגיע לחיים מבוססים של קיום תורה ומצוות, עדיין אין זה מספיק כדי ליצור עם הדבק באלוקיו לדורות עולם.

וכאן נותן ה' יתברך לעם ישראל תקופה מיוחדת של 40 שנה - תקופה של "התאמנות על ה'", להיות מורגלים להידבק בה'. ה' יתברך נושא את עם ישראל "כאשר ישא האומן את היונק". הם מונהגים בהנהגה מיוחדת על טבעית. אוכל שמיימי מיוחד ניתן להם דבר יום ביומו, ישר מן השמים. מים חיים יוצאים להם מצור החלמיש. כל צרכיהם הגשמיים מסופקים להם במאור פנים. והשכינה הקדושה מסוככת עליהם מכל צד ועוטפת אותם בענני כבוד.

אולם, מה נדרש מעם ישראל? נדרשת מהם דבקות מוחלטת בבורא עולם! להאמין ולבטוח בו, ללכת בתורתו. כמו שנאמר (דברים ח ב): "וְזָכַרְתָּ אֶת כָּל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הוֹלִיכְךָ ה' אֱלֹהֶיךָ זֶה אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּמִדְבָּר... לְנִסְתָּךְ לְדַעַת אֶת אֲשֶׁר בָּלְבַבְךָ, הַתִּשְׁמָר מִצְוֹתַי אִם לֹא". והיו אכן בתקופה זו נסיונות לא פשוטים, אשר חישלו את אמונתם בה', ולימדו אותם שוב ושוב להידבק רק בה' יתברך.

רק בתום תקופה זו - כאשר התאמנו עם ישראל על דבקות מוחלטת בקב"ה, והשכילו להבין כי את הטוב האמיתי משיגים רק כאשר הולכים עם הקב"ה, אז היו עם ישראל בשלים להיות "עם ה'", להיכנס לארץ ישראל, ולחיות חיים מבוססים של קיום תורה ומצוות ודבקות בה' לדורות עולם.

ואם כן תקופת המדבר היא השלב הנוסף ביצירת עם ישראל לעם. ואנו מציינים אותה ב"מועד מפגש" מיוחד - הלוא הוא חג הסוכות. "בְּסֻכּוֹת תֵּשְׁבוּ שִׁבְעַת יָמִים... לְמַעַן יָדַעוּ דִּרְתֵיכֶם כִּי בְּסֻכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהוֹצִיאִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם!". למדנו להיות מסוככים תחת כנפי ה' יתברך - וה' סוכך עלינו ומשפיע עלינו רוב טובה וברכה. כי "כפי הנהגת האדם - כך מתגלה עליו צילו של הקב"ה" (שפת אמת)

נגילה ושמחה בך!

חג הסוכות - זמן שמחתנו! כעין עם ישראל במדבר שהסתופפו תחת כנפי ה' יתברך - אף אנו יושבים בסוכה בצלו של הקב"ה, ששים ושמחים כמשוש חתן וכלה - "נגילה וְנִשְׁמְחָה בְּךָ!". כעין חופת כלולות היא הסוכה, המזכירה לנו את הקשר המיוחד בינינו לבין הקדוש ברוך הוא. בשבתנו בסוכה נזכרים אנו באותה תקופה מיוחדת של 40 שנה, שבה הלכנו אחר ה' במדבר הגדול והנורא, מקום ציה ושממה, ובכל זאת היינו מוקפים בשפע עצום ובכל טוב: מזון ושתיה, ביגוד, נוחות וביטחון - מאומה לא חסר לנו! כי כשהולכים עם הקב"ה ודבקים בו וחוסים תחת כנפיו - אזי יש הכל!

וכעין זאת עושים אף אנו - עוזבים את הבית המוגן על כל רכושנו, עוזבים את התבואה שזה עתה אספנו אל ביתנו, ויוצאים - לחסות תחת כנפי ה' יתברך, כי אין לנו בטחון אחר, ואין לנו רצון אחר, ואין לנו שמחה אחרת - אלא בך, רבונו של עולם.

ואנו מתפללים ומייחלים: "הֲרַחֵם הוּא יִזְכְּנוּ לִישֵׁב בְּסֻכּוֹת עוֹרוֹ שֶׁל לְוִיתָן" [סוכה של ענני כבוד ומיני אורות לצדיקים לעתיד לבוא (רבנו בחי)]. רוצים אנו לזכות לחסות תמיד תחת כנפי ה' יתברך, בהשגחתו התמידית, הגלויה והישירה. "אֶחָת שְׁאֵלָתִי מֵאֵת ה' - אוֹתָהּ אֶבְקֶשׁ: שְׁבִתִּי בְּבֵית ה' כָּל יְמֵי חַיִּי, לַחֲזוֹת בְּנֹעַם ה' וּלְבַקֵּר בְּהִיכְלוֹ!" (תהלים כו ד)

עם ישראל במדבר

תקופת המדבר - ירח דבש

תקופה מיוחדת היא, תקופת הליכתם של עם ישראל במדבר. מונהגים היו בהנהגה על טבעית נפלאה, מוקפים בניסים תמידיים, רואים את הקב"ה עין בעין, ומתוך כך הוכשרו להיות דבקים בתורה ובמצוות לדורות עולם. כמו שאומר המדרש (תנחומא בשלח א): "אמר הקדוש ברוך הוא: אם אני מוליך את עם ישראל בדרך פשוטה ויגיעו מהר לארץ ישראל, מיד כל איש יחזיק בשדהו ובכרמו, יעדור, יחרוש, יזרע ויקצור, ויתבטל מן התורה. לזאת, אוליכם דרך המדבר, ויאכלו את המן וישתו מי באר, וכך תהא התורה מתיישבת בגופן".

"מי זאת עלה מן המדבר" (שיר השירים ג ו) - נתעלו ישראל על ידי המדבר! - התורה מן המדבר, המן והשליו מן המדבר, המשכן מן המדבר, השכינה מן המדבר, כהונה ומלכות מן המדבר, הבאר מן המדבר, ענני כבוד מן המדבר. (תנחומא שמות יד)

על השגחת ה' עלינו באותה תקופה מיוחדת, אומר הפסוק (דברים לב יא): "ימצאֶהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר... יִסְבְּגֶהוּ [בענני כבוד], יִבְוִנְגֶהוּ [נתן להם בינה בתורה], יִצְרְנֶהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינָיו: כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוֹ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחֹף, יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֶהוּ יִשְׁאֲהוּ עַל אֶבְרָתוֹ". מה מרגשים הם דברי המדרש: "אשרי האזנים שכך שומעות, עד היכן חיבב הקב"ה את ישראל, עד היכן שמרן, עד היכן נצרן, כביכול - עד כאישון עינו! ראה עד היכן שמרן! - שאמר הקב"ה למשה: "לך אמור להם שיעשו לי משכן ביניהם". כביכול אני עוזב את העליונים ויורד ושוכן ביניהם! ולא עוד אלא לך ועשה אותם דגלים לשמי. למה? שהם בני!". (במדבר רבה ו)

שלושה מנהיגים טובים

הולכים עם ישראל במדבר - ולא חסר להם דבר. כשם שהמלך במדינה - אין המדינה חסרה כלום, כך ה' אלהינו עמך - לא חסרת דבר! (מדרש תהלים בג)

"ויסב אלהים את העם דרך המדבר" (שמות יג יח) - הלכו כשהם מסובים, כמלכים המסבים על מיטותיהם ואוכלים ושותים.

"ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים" (מכה ו ד) - אמר הקב"ה לישראל, העמדתי לכם שלשה גואלים המשמשים אתכם: בזכות משה - אכלתם את המן, בזכות אהרן - הקפתי אתכם בענני כבוד, ובזכות מרים, שאמרה שירה על הים - נתתי לכם את הבאר.

אמר רבי ברכיה הכהן: מלך בשר ודם, שיש לו מדינה, והוא שולח אליה אנשים שינהיגו וינהלו אותה - מי הוא זה שצריך לפרנס את אותם מנהיגים? בודאי שבני המדינה! אבל הקדוש ברוך הוא לא עשה כן, אלא שלח לעם ישראל במדבר שלושה מנהיגים טובים - משה, אהרן ומרים, והמנהיגים הללו הם שפרנסו וכלכלו את עם ישראל! (תנחומא במדבר ב)

ענני הכבוד

כי אתה ה' בקרב העם הזה

מתוך הניסים הרבים שהקיפו וליוו את עם ישראל - מיוחדים במינם הם "ענני הכבוד". למעשה, היתה בהם תועלת גדולה ועצומה לעם ישראל: הם הגינו עליהם מפני האויבים ומפני חיות רעות, יישרו את הדרך, הצלו מפני השמש הקופחת ומפני רוחות סער, ועוד ועוד תועלות רבות ונפלאות [כפי שנראה להלן]. ואולם - מעל הכל - היתה

טמונה בהם משמעות נפלאה של חיבה יתירה שאוהב ה' יתברך את עמו, עד שכביכול יורד ושוכן בתוכם ממש, מלוח אותם, עוֹטף אותם, ומחבק אותם בענני כבודו, ומשגיח עליהם כבבת עינו, כמו שנאמר (במדבר יד יד): **"כִּי אֶתָּה ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה, אֲשֶׁר עִין בְּעֵין נִרְאָה אֶתָּה ה', וְעֵינֶיךָ עִמָּד עֲלֵהֶם, וּבְעֵמֶד עֵין אֶתָּה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעֵמֹד אֵשׁ לַיְלָה"**.

ענני הכבוד, לא זו בלבד שמסוככים היו בכלליות על עם ישראל, אלא מלואם היו גם לכל אחד ואחד מישראל ליווי צמוד. **שאם היה אדם מישראל יוצא מחוץ למחנה, היו ענני הכבוד נמשכים עימו יחד ומלוים אותו עד שעה שחזור!** (ספרי במדבר פג)

ומנגד - אומות העולם לא זכו ליהנות מענני הכבוד, כי העננים פלטו אותם ולא קיבלו אותם כלל! גם ה"ערב רב", שהם גויים שעלו עם ישראל ממצרים, לא היו ראויים שהעננים יחסו עליהם ממש, אלא הם שכנו בצידי המחנות, ששם שכנו אף הצאן והבקר. (וזהר כי תשא. מעם לועז שמות ב תמ, ושמות ג רה)

איסוף העם

כבר באותו יום שיצאו ישראל ממצרים, התחילו ענני הכבוד ללוותם. נתאר לעצמנו, הרי עם ישראל בלילה האחרון לשהותם במצרים - היו בביתם, חגגו והקריבו "קרבן פסח". בחצי הלילה היתה מכת בכורות, ופרעה רץ בבהלה אל משה להתחנן אליו שיוציא את ישראל ממצרים. בבוקר הלכו עם ישראל אל בתי המצרים לבקש מהם כסף וזהב ובגדים, ואכן אספו רכוש רב ועצום, עד שלכל אחד מישראל היו אוצרות שהטעונים על תשעים חמורים לפחות! וכל חמור היה טעון כ-18 ק"ג כסף וזהב ואבנים טובות ובגדים! והנה - באותו יום ממש, בשעה קלה, מתאספים עם ישראל כולם, מכל רחבי מצרים הגדולה - אל רעמסס, ומתחילים במסעם לכיוון מקום הנקרא "סוכות". הכיצד?! כיצד אפשר לאסוף עם שלם מתוך ארץ כה גדולה, עם נשים וילדים, ומיליוני בהמות טעונות, ועם "ערב רב" שהצטרף אליהם - תוך זמן כה קצר?!

אכן היה זה נס, שנעשה על ידי הענן, היאך?

אמר רבי חנינא, מתקרב היה הענן אל ישראל, והם טוענים עליו את נשיהם ובניהם וכולותיהם, אף סוסים, פרשים ופרדים. והיה הענן מקיף את כל ארץ מצרים, שהוא מהלך ארבעים יום, כהרף עין! (מדרש זוטא שיר השירים ח)

על כנפי נשרים

יצאו עם ישראל אל המדבר הגדול - אך הקב"ה עטף אותם בשבעה עננים, שהגנו עליהם מפני כל פגעי המדבר: **אחד מלמטה** - היה מוליך אותם, כדי שלא יהיה להם טורח בהליכתם, בדומה לאדם המפליג בספינה על מי מנוחות, שלא מרגיש קושי בכך שהספינה מפליגה יומם ולילה בלי הפסק. **אחד מלמעלה** - להגן עליהם מפני השמש הקופחת, ומפני חיצים שעלולים הגויים לזרוק לעברם. **ארבע מארבע רוחות** - להגן עליהם מפני חיות רעות ושוודדי דרכים. **וענן נוסף היה מהלך לפניהם** - להורות להם את דרכם, ולהרוג את כל הנחשים והעקרבים והשרפים הנמצאים בדרך, ולשרוף את כל הקוצים. כמו כן, אם היה מקום נמוך היה מגביהו, ואם היה מקום גבוה היה משפילו, כך שעם ישראל לא היו צריכים לעלות על ההרים ולרדת אל הבקעות, אלא הלכו על מישור חלק ונוח. [הענן יישר לפנייהם את הדרך בכל מקום, מלבד "הר סיני" לכבוד השכינה במתן תורה. "הר ההר" שבו נטמן אהרן הכהן. "הר נבו" שבו נטמן משה רבנו. וכמו כן, במרכז מחנה ישראל נותר תמיד מין הר, שעליו היה מוקם המשכן, כדי שיהיה המשכן גבוה יותר מכל המחנה.] (במדבר רבה יט טז)

עמוד האש

לעת ערב, היה "עמוד הענן" ההולך לפנייהם מתחלף ב"עמוד אש" להאיר להם את דרכם, כמו שנאמר (שמות יג כא): "וְהָיָה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעָמֹד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ, וְלַיְלָה בְּעָמֹד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם, לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה".

אורו של עמוד האש היה בהיר מאוד כאור היום. והפלא היותר גדול הוא - שאור זה האיר להם אפילו בתוך חדרים סגורים! כיצד?

אמר רבי שמעון בן אלעזר, כל אותם ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא הצטרכו לאור הנר, אלא אפילו נכנס אדם אל חדר בתוך חדר - עמוד האש מאיר לפניו, וכמו פנס נכנס עמו עד שעה שחוזר! (ספרי במדבר פג)

אור זה היה אור פלאי ועל טבעי!

אמר רבי שמעון בר יוחאי, כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לאור החמה ביום, ולא לאור הלבנה בלילה, אלא - כשהאדים העמוד, היו יודעים ששקעה החמה. כשהלבין, היו יודעים שזרחה החמה. **מסתכל אדם בחבית סגורה - ויודע מה יש בתוכה! מסתכל אדם בכד - ויודע מה יש בתוכו, מפני ענן שכינה שביניהם!** (ילקוט שמעוני שמות פרק ב)

אמר רבי אנטונינוס, משל למלך שהיה נוטל את הפנס ומאיר לבניו. אמרו לו שריו ועבדיו: ניטול אנו את הפנס במקומך ונאיר בו לבניך. אמר להם: אין אני מחזיק את הפנס מפני שאין מישוהו אחר שיחזיק, אלא ברצוני להראות לכם את גודל חיבתי לבני, כדי שתהיו אתם נוהגים עמהם בכבוד. כך הודיע הקב"ה את חיבתם של ישראל לאומות העולם, על ידי שהוא בעצמו הלך לפנייהם והאיר להם את הדרך, כדי שיהיו נוהגים עמהם בכבוד. (מכילתא בשלח מסכת דויהי פתיחתא)

טיפול עליהם אימתה ופחד!

כיצד באמת ידעו הגויים על נפלאות ענני הכבוד?

אומר המדרש: כשהיו מהלכים ישראל במדבר, היה ארון הברית הולך לפנייהם. וכמין זיקוקין של אש היו יוצאים מבין שני בדי הארון [המטות שהיו מחזיקים את בהם את הארון], והיו שורפים את הנחשים העצומים שהיו כגודל קורות בית הבד, ואת העקרבים הענקיים שהיו כשישיים טפחים [כ-30 מטר], וכן את הקוצים ואת הברקנים.

מעמוד הענן ועמוד האש, היה עולה עשן גבוה, וכל העולם מתבסס מן הריח שהיה מוציא העשן. כל מלכי מזרח ומערב ראו את העשן למרחקים, והיו אומות העולם מתפעלים ואומרים: "מי זאת עלה מן המדבר, פְּתִימֹת עֶשֶׂן, מְקַטְרֶת מֵר וּלְבוֹנָה...". והיו רואים היאך הקדוש ברוך הוא בכבודו מנחה אותם בדרכם בעמוד ענן, ובלילה מאיר את דרכם בעמוד אש. ואז פחד ורעדה היו נופלים עליהם מאימתם של ישראל, אמרו: "מי זאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר" (שה"ש ו י) - מי היא אומה זו, שכל תשמישיה באור? תורתה של אור, אלוקיה של אור, גואלה של אור, שמחתה של אור. אלוקים אלו, ואינם בני אדם! (מדרש תהלים כב, תנחומא ויקהל ז, שיר השירים רבה ג)

שמלתך לא בלתה

ארבעים שנה הלכו עם ישראל במדבר, ומאין היו להם בגדים לתקופה כה ארוכה?

שאלה זו שאל רבי אלעזר את חמיו רבי שמעון בן יוסי, כשיצאו ישראל ממצרים - וכי הצטיידו במלאי של בגדים, עבור ארבעים שנה [הלוא אפילו מזון לא הכינו להם]? אמר לו: לבשו ממה שהלבישו אותם מלאכי השרת כשקיבלו את התורה בסיני, שנאמר: "ואלבישך רקמה" (יחזקאל טו ז). שאל: ולא היו הבגדים מתבלים? אמר לו: הרי כתוב בתורה, "שמלתך לא בלתה מעליך" (דברים ח ד). שאל: וכי לא היו הילדים הקטנים גדלים? ומאין היו להם מלבושים כשגדלו? אמר לו: היו מלבושיהם גדלים עימם, כמו החילוץ, שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו! שאל: ולא היו צריכים כיבוס? אמר לו: הענן היה משפשפם, מכבסם ומגהצם! שאל: ולא היו נדבקים בהם כינים ופרעושים? אמר לו: הלוא במותם לא שלטה בהם רימה ותולעה - בחייהם לא כל שכן? שאל: ולא היו מסריחים מריח הזיעה, שלא היו מחליפים מלבושיהם? אמר לו: הבאר היתה מעלה להם מיני דשאים ומיני בשמים, והיו הריחות הללו מפעפעים בהם, וריחם הטוב היה נודף מסוף העולם ועד סופו, שנאמר (שיר השירים ד יא-טו): "וריח שלמותיך כריח לבנון... נרד וכרכום קנה וקנמון עם כל ראשי בשמים... מעין גנים באר מים חיים". כיון שראו ישראל היאך הקדוש ברוך הוא מנהיגם ומעדנם במדבר, התחילו מקלסים ומשבחים אותו, אמרו: אתה הוא הרועה הטוב, שלא חסרה טובתך לעולם! (מדרש תהלים כג. דברים רבה ז ובמפרשים)

פלא והפלא! הלוא בדרך הטבע, בגד שעברו עליו ארבעים שנה, אפילו מבלי שילבשו אותו, במשך הזמן הוא מתבלה ולא נשאר כפי שהיה. וכלשון הרמב"ן (דברים ח ד): "אם תכסה את הקורה בשמלה חדשה, בארבעים שנה תבלה, אף על פי שאין בה זיעה". וכאן הולכים עם ישראל במשך ארבעים שנה, ובגדיהם שלמים, נקיים, מגוהצים ואפילו ריחניים. גם נעליהם לא בלו, ורגליהם לא בצקו ונפחו, כדרך הולכי דרכים.

"ובלי ספק שבמקום שהיו שם ענני כבוד, אשר כבוד ה' בתוכם, נדחו כל המזיקים, כי אינם מצויים במחיצת השכינה, על כן אמר שלא קבלו נזק בבגדיהם וברגליהם". (כלי יקר דברים ח ד)

גם כשחטאו ישראל ועשו את העגל, עדיין חסד ה' היה עליהם, ולא ביטל מהם את ענני הכבוד, כמו שנאמר (נחמיה ט יח): "אף כי עשו להם עגל מסכה, ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים, ויעשו נאצות גדלות: ואתה ברחמיך הרבים לא עזבתם במדבר, את עמוד הענן לא סר מעליהם ביוםם להנחותם בהדרך, ואת עמוד האש בלילה להאיר להם, ואת הדרך אשר ילכו בה. (עיין ציץ אליעזר חלק טז סימן כ. חז"ע צח)

ענני הכבוד - בזכותו של אהרון הכהן היו, ובפטירתו - הסתלקו עננים אלו, ודרכם נעשתה קשה ומייגעת, שמש המדבר הכתה על ראשם, אף אויבים הרימו את ראשם וניסו להילחם בהם. אך מיד לאחר מכן החזיר הקב"ה את ענני הכבוד שוב לעם ישראל בזכותו של משה רבנו עליו השלום. (במדבר כא ובמפרשים. ראש השנה ב סע"ב. תענית ט ע"א)

ירידת המן במדבר

לחם מן השמים

המזון - הינו צורך בסיסי לאדם, אין האדם יכול להתקיים בלעדיו. ולכן, כל מנהיג דואג לספק לאנשיו מזון טוב כראוי. אפילו במחנות עבודה או בבתי סוהר וכדומה - אספקת מזון לחוסים, הינה דבר בסיסי וברור. אך טבעי הדבר, שה' יתברך, הלוקח את עמו לסבוב במדבר ארבעים שנה - יספק להם את מזונם, אין בכך כל פלא והתפעלות.

ואולם - מה רב ההבדל! מה עצום הוא השוני! באיזה מאור פנים מספק ה' יתברך מזון לעמו, באיזו חיבה ואהבה! "המן" - לחם מן השמים, אוכל שמיימי מיוחד, שנברא כבר מששת ימי בראשית, הוכן וזומן לעם ישראל ההולכים אחר ה' במדבר - דבר יום ביומו, בטוב טעם, בהגשה מאירת פנים, כלול ביופי בהדר ובחן.

רבי יהודה אומר, בנוהג שבעולם - כאשר אדם מקבל אורח, ביום הראשון שוחט לו עגל, ביום השני שוחט לו שה, ביום השלישי - תרנגול, ביום הרביעי מגיש לו קטניות, וכך - ממעט והולך, לא דומה לו יום ראשון ליום אחרון. ואילו אצל הקב"ה אינו כן, אלא "ארבעים שנה לא חסרת דבר" - יום אחרון כיום ראשון! (מדרש תהלים כג)

"כמה היו ישראל חביבים לפני הקב"ה, ששינה להם מעשה בראשית: בנוהג שבעולם - הטל יורד מן השמים, והלחם צומח מן הארץ. ועכשיו - הלחם יורד מן השמים, והטל עולה מן הארץ!" (תנחומא בשלח כ)

יש תורה ויש קמח!

ארבעים שנה ירד המן לישראל, דבר יום ביומו - בזכותו של משה רבנו. למעשה, בחודש הראשון להליכתם במדבר, עדיין לא ירד מן, אלא בני ישראל אכלו מהמצות שהוציאו עימם ממצרים, וה' שלח להם ברכה שהספיקו להם למשך שלושים יום, ואף נתן בהם ה' טעם מיוחד, כטעמו של המן. ואולם המן עצמו התחיל לרדת מיום ראשון ט"ז באייר, במשך 40 שנה, עד שנפטר משה רבנו, ובני ישראל חצו את הירדן והגיעו אל ארץ כנען. (רש"י שמות ט"ז פסוקים א - לה)

הרועה הנאמן, אשר בו בחר ה' להנחיל לעמו ישראל את התורה הקדושה, אשר היא מזון הנפש היהודית, הוא זה שבזכותו ירד להם אף המזון הגשמי, שהרי אמרו חז"ל (אבות פרק ג משנה יז): "אם אין קמח, אין תורה. אם אין תורה, אין קמח" - ללא קמח ומזון, אי אפשר לעסוק בתורה, אך מנגד - ללא תורה, אין כל תועלת בקמח ובמזון, כי לתוהו יכלה אדם את ימיו, ומה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש?! (ברטנא) משה רבנו, הוא שהוריד לעם ישראל גם את התורה וגם את הקמח.

מהו המן?

מהו, למעשה - המן?

- "וְהָמָן כְּזָרַע גֹּד הוּא, וְעֵינָיו כְּעֵין הַבְּדֵלָח... וְהָיָה טַעְמוֹ כְּטַעַם לֶשֶׁךְ הַשָּׁמַיִם". (במדבר יא ז-ח)
- "וְתַעַל שְׂכֶבֶת הַטָּל, וְהָיָה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דֶּק מְחֻסָּפֵס דֶּק כְּפָפֵר עַל הָאָרֶץ... וְהוּא כְּזָרַע גֹּד לָבֵן וְטַעְמוֹ כְּצִפְיָחִית בְּדָבָשׁ". (שמות טז, יד לא)

המן היה כעין זרעים דקים עגולים, בצבע לבן כאבני קריסטל בוהקות. טעמו "כטעם לשד השמן" - אמר רבי אבהו: מה שד זה - תינוק טועם בו כמה טעמים, אף המן, כל זמן שישראל אוכלים אותו, מוצאים בו כמה טעמים. (יומא עה ע"א)

רבי אלעזר המודעי אומר: הרוצה דבר אפוי, היה יכול לטעום במן כל מיני מאפה שבעולם. והרוצה דבר מבושל, היה יכול לטעום כל מיני תבשילים שבעולם! (מכילתא בשלח)

רבי נחמיה אומר: "לא חסרת דבר" - לא חסרת אלא דיבור, אתה מדבר ומבקש, מהו הטעם הרצוי עליך, וכך נהיה. אמרת: "ייעשה המן כבשר עגל" - והוא נעשה כטעם בשר עגל. "ייעשה המן כעוף מפותם" - והוא נעשה כעוף מפותם. "ייעשה המן כתבשיל" - נעשה כתבשיל. "ייעשה המן כעוגה" - נעשה כעוגה. (מדרש תהלים כג)

רבי אבא אמר: אפילו **חושב בלבו לומר** מה שנפשו מתאוה, הקדוש ברוך הוא עושה רצונו, והיה טועם טעם מה שהיה מתאוה! אלא שטעמו של המן עצמו, בחורים היו טועמים טעם לחם, זקנים - טעם דבש, תינוקות - טעם שמן. כל אחד טועם בו טעם לפי טעמו ורצונו! (שמות רבה כה)

ערך שלחן במדבר

לילה לילה, כאשר היו ישראל ישנים על מיטותיהם, היה המן יורד בלט, כדי שישכימו בבוקר וימצאו את פרנסתם מזומנת.

ובאיזה יופי והדר היה יורד!

צא וראה, כיצד היה המן יורד לישראל? תחילה, יוצאת רוח צפונית ומטאטאת את המדבר. אחר כך יורד מטר ושוטף את הארץ. והטל עולה מן הארץ, והרוח מנשבת בו ועושה אותו כמין **שלחנות של זהב**, והמן יורד עליהם. לאחר מכן היה המן מתכסה בשכבה נוספת של טל מעליו, כדי שישאר צח ונקי ולא יבואו עליו זבובים ופרעושים או עפר. (מכילתא בשלח ג)

בכל בוקר, כאשר היו בני ישראל קמים משנתם, היו מוצאים את המן כשהוא מוכן ומזומן להם, כמונח בתוך קופסה, צח ונקי! שמש הבוקר היתה זורחת על שכבת הטל העליונה, וכך היה הטל עולה, והמן היה מתגלה בהדרגה ובתפארתו - והוא אף **חם** ונעים לאכילה! (יומא ע"א. רש"י שמות טז יד)

דבר יום ביומו ניתן להם המן, ולא כמות גדולה שתספיק לימים רבים, וכך לא היו צריכים אף לטרוח לאחסן את המן ולשאתו ממקום למקום, אלא בכל מקום שהלכו, מצאו את פרנסתם מזומנת מידו המלאה והרחבה של הקב"ה, ישתבח שמו ויתעלה כבוד הדרו!

יחד עם המן היו יורדים להם לישראל דברים נוספים שנצרכו להם במדבר: תמרוקים ומיני בשמים לנשים, תבלינים שונים, ואפילו אבנים טובות ומרגליות, ומהם הביאו נדבה למשכן. (יומא ע"א)

ובנוסף למן, בכל לילה היו צומחים במדבר אף עשבים, עבור מאכלם של הבהמות! (ילקוט ראובני, מובא במעם לועז שמות א תד)

פרסום הנס

עד ארבע שעות מתחילת הבוקר, היו ישראל יכולים ללקט את המן, אך לאחר מכן התחזק כוחה של חמה, והיתה זורחת על המן וממיסה אותו, כמו שנאמר "וחם השמש ונמס".

וכיון שהיה המן מפשיר ונמס, היה נעשה נחלים נחלים, ובאים איילים וצבאים ויחמורים וכל מיני בהמות ושותים מהם. וכאשר היו אומות העולם צדים מאותן בהמות ואוכלים אותן, היו טועמים בהן טעם משובח ומיוחד של מן, ויודעים מה שבחן של ישראל! (מכילתא בשלח ד)

איסי בן יהודה אומר: "מן שירד להם לישראל, היה מתגבר ועולה, עד שרואים אותו כל מלכי מזרח ומערב, שנאמר (תהלים כג ה): **תַּעֲרֹךְ לִפְנֵי שִׁלְחָן נֶגֶד צִרְיִי**". (ילקוט שמות טז)

ברכת ה' היא תעשיר

כמות המן שירדה בכל יום - היתה גדולה ועצומה, הרבה מעבר למה שנדרש לעם ישראל למאכל. רבי אלעזר המודעי אומר: "מן שירד להם לישראל היה גבוה ששים אמה!" (יומא ע"א)

ללמדנו, שיש להקב"ה שפע עד בלי די, לא חסר לו כדי לפרנס את כולם ביד רחבה ומלאה, והרבה מעבר לכך. [ומה שלעיתים יש לאדם קשיים בפרנסה, הרי זה לטובתו ולמענו, כדי להעמיד אותו בנסינות שונים, לחזקו ולחשלו באמונה.]

ואולם, למרות הכמות הגדולה שירדה, מצוה הקב"ה ואומר (שמות טז טז): "לִקְטוּ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֶכְלוּ, עֹמֵר לְגִלְגֻלַת מִסְפֵּר נַפְשֵׁיכֶם, אִישׁ לְאִשָּׁר בְּאֶהְלוֹ תִקְחוּ" - כל אחד יאסוף אך ורק את הכמות הנצרכת לו ולבני ביתו ליום אחד, ואין להותיר מן מיום אחד ליום המחרת!

אוספים עם ישראל מן המן, חלקם יותר וחלקם פחות. ואולם נס גדול היה, שכאשר הגיעו אל ביתם ומדדו את המן - מצאו כל אחד בדיוק "עומר לגולגולת" - כמות מאכל של יום אחד עבור כל אחד ואחד מבני הבית, לא יותר ולא פחות! - "וְלֹא הָעֲדִיף הַמֶּרְבֶּה, וְהַמִּמְעִיט לֹא הִחְסִיר!"

[ומכאן נלמד שכל אחד מקבל את הפרנסה הקצובה לו משמים, ולא תועיל לו שום השתדלות יתירה כדי להשיג מעבר לכך! עוד נלמד - כי זוהי דרך התורה באכילה, לאכול כפי צרכו ולא יותר, שלא יפריע ויכבד עליו האוכל, ויבוא לידי גאווה ועצלות ורפיון בעבודת ה']

ואולם ביום השישי, כאשר לקטו מן המן ובאו אל ביתם, מצאו שיש בידם שני עומרים עבור כל אחד, ולא עוד אלא שהיה המן משובח יותר בריחו ובטעמו מאשר בכל יום! היה זה "לחם משנה" שהכין להם ה' יתברך לכבוד שבת קודש.

שיהיו נושאים את ליבם

הצורה שבה היה יורד המן - דבר יום ביומו, בשפע כה רב, וכל אחד צריך לקחת רק כפי צרכו מבלי להותיר למחר - היה בה חינוך יומיומי מאלף לעם ישראל!

תלמידיו של רבי שמעון בן יוחאי שאלוהו: מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, בדרך שהתבואה גדלה פעם אחת עבור שנה שלימה? אמר להם: **אמשול לכם משל, למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שיש לו בן יחיד ואהוב. היה המלך נותן לבנו מזונות בשפע רב - פעם אחת בשנה היה מקציב לו עבור כל השנה כולה. ואולם אז לא היה הבן מקביל פני אביו, אלא רק פעם אחת בשנה, בעת שהיה צריך לקבל את מזונותיו. מה עשה המלך? החל לתת לו את מזונותיו דבר יום ביומו, וכך היה הבן מקביל פני אביו בכל יום!**

אף ישראל, עמו האהוב של ה' יתברך, נתן להם ה' מן דבר יום ביומו. וכך, מי שיש לו ארבעה או חמשה בנים, היה דואג ואומר, שמא לא ירד מן למחר, וחלילה ימותו כולם ברעב? **נמצאו כולם מכוונים את ליבם לאביהם שבשמים!** וכך היו בני ישראל כל אותו הזמן בעלי יראה ולב טוב ומשועבדים לה' יתברך. (יומא ע"א)

זה שאומר הפסוק (שמות טז ד): **וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וַיֵּצֵא הָעָם וַלְקֻטוֹ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ, לְמַעַן אֲנַסְנוּ הָיִלֶךְ בְּתוֹרָתִי אִם לֹא.**

אין אני נותן להם תבואה רגילה הגדלה בארץ, שהאדם מרגיש שיש לו בעלות ושליטה עליה, וכביכול יכול הוא לפרנס את עצמו, אלא אוריד להם "לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם" - ממקום שאין היד שולטת, כדי שיהיו עיניהם תלויות אלי תמיד. וכמו כן אתן להם אותו "דָּבָר יוֹם בְּיוֹמוֹ" - ובכך ילמדו ויפנימו ש"בורא יום - בורא פרנסתו" - מי שבורא את היום ונותן לנו בו חיים, בורא אף את הפרנסה הנצרכת לנו לאותו היום - "בְּרוּךְ אֲדֹנֵי יוֹם יוֹם!" ואצוה עליהם שלא להותיר ממנו למחר - "אִישׁ אֶל יוֹתֵר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר" - שהמותיר הרי הוא מחוסר אמונה, וכבר אמרו חז"ל: "מִי שִׁישׁ לוֹ לֹאכּוֹל הַיּוֹם, וְאוֹמֵר מָחָר אוֹכֵל לִמְחָר, הֲרִי הוּא מִקְטָנִי אֲמִנָּה!" (מפרשים שם)

"למען אנחנו הילך בתורתך" - כל זה נאמר על מידת הבטחון, כי מי שאינו שלם במידת הבטחון, מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס, ומתי יעשה לבית ה', לעסוק בתורה? כנודע מדרכי רוב העולם, ההולכים אחר ההבל ויהבלו, ועסק התורה טפל אצלם". (כלי יקר שם)

בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ - חַיִּים!

מלבד אופן ירידתו ולקטתו של המן, שהיה בו כדי לחזק את ישראל ולקרבה לאביהם שבשמים, אף המן עצמו - היה מזון רוחני מיוחד, מטוהר ומזוכך, שיש בו כדי לזכך ולטהר את ליבם של ישראל לאביהם שבשמים.

דוד המלך מכנה את המן "לֶחֶם אֲבִירִים" (תהלים עח כה).

אמר רבי עקיבא: "לחם אבירים" - לחם שמלאכי השרת אוכלים אותו! אמר רבי ישמעאל: "לחם אבירים" - לחם שנבלע באברים [שאין לו פסולת, והאוכל ממנו אין צריך לצאת לנקביו]. (יומא עה ע"ב)

ולכאורה, וכי מלאכי השרת אוכלים לחם? אלא שאכן המלאכים אינם אוכלים לחם, ואולם ניזונים הם מזיו השכינה, מאורו של ה' יתברך! והמן, שירד להם לעם ישראל - היה אף הוא מאורו אור עליון - "וְעֵינֵינוּ כָּעֵין הַבְּדֻלָּח" - מזהיר ומבהיק מאורו של ה' יתברך! וזו הסיבה שהיה נבלע באברים, כי היה טהור, וך נקי מכל פסולת.

אכילת מזון כה טהור ורוחני - אינה מתאימה לכל אדם. היתה זו דרגה מיוחדת, שאליה הגיעו עם ישראל רק לאחר קריעת ים סוף, שבה זכו לראות את הקב"ה עין בעין. מאותה השעה, התעלתה נפשם להידבק בזיו השכינה, והיו ראויים לאכול מן המן. (עיי' באורך כלי יקר ורבנו בחיי שמות טו ד)

דרגות שונות בעם

ואכן, לא כל שכבות העם זכו לחוש את טעמו ומיוחדותו של המן באופן שווה.

ה"ערב רב", מפני גשמיותם וחומריותם, לא הצליחו להשיג את טעמו הזך והמיוחד של המן, הם חשו כי הוא תפל בעבורם, ולכן הכינו אותו כאילו היה מזון שצמח - טחנו אותו ברחיים, לשו וערבבוהו עם תבלינים שונים כדי להכניס בו טעם.

ואילו בני ישראל, כל אחד לפי דרגתו וטהור לבבו, זכו לחוש את טעמו העדין והזך של המן כפי שהוא, מבלי שיצטרכו לעשות בו דבר.

ולעומת זאת - אומות העולם, אם היו מנסים לטעום מן המן עצמו, היו חשים בו טעם מר, ולא היו מסוגלים לאוכלו! כי אין להם כל השגה בידיעת ה' יתברך. (יומא עה ומעם לדעו) ולא רק בטעמו של המן היה הבדל בין שכבות העם, אלא אף באופן לקיטתו!

כל אחד ואחד השיג אותו לפי גודל בטחונו בבורא עולם. צדיקים, שבטחו בה' ללא כל שאלות וספקות, זכו ומצאו מן פתח אהליהם ממש, מבלי כל צורך לחפש ולהתייגע. על יהושע בן נון אמרו חז"ל, שהמן היה יורד על אבריו ועל זרועותיו, ומאבריו היה נוטל ואוכל! בינוניים, שהיו להם מעט ספקות ודאגות, מצאוהו לאחר חיפוש קל, בתוך המחנה. ואילו הרשעים שפקפקו ביכולת ה' לספק להם מזון במדבר, "וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵיהֶם, אָמְרוּ: הַיּוֹכֵל אֵל לַעֲרֹךְ שִׁלְחַן בְּמִדְבָּר?" (תהלים עח יט) - הם לא הצליחו למצוא מן בקלות, אלא היו צריכים להתייגע רבות ולשוטט ממקום למקום עד שמצאו מן מחוץ למחנה! (יומא עה ע"א. מכילתא בשלח ג. אור החיים שמות טז ד)

המן - מגלה נסתרות

תופעה נוספת, מעניינת ורבת משמעות, היתה על ידי ירידת המן.

דרשו חז"ל: "וְהָיָא כְּזֶרַע גֶּד לֶבֶן" (שמות טז לא). גֶּד - כשם שהנביא היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים, כך המן היה מגיד להם לישראל מה שבחורים ומה שבסדקים. לֶבֶן - שמלבין עוונותיהם של ישראל.

כיצד? שנים שבאו לפני משה לדין, זה אומר: 'גנבת את עבדי!' וזה אומר: 'אתה מכרתו לי!' אמר להם משה: 'מחר בבוקר יהיה המשפט'. למחר, בודקים היכן נמצאת מנת המן של העבד, [שהרי כל אחד ליקט מן כפי מספר נפשות ביתו ועבדיו, ואפילו אם ליקט יותר, היה מוצא בדיוק עומר אחד, עבור כל אחד מבני ביתו ועבדיו]: אם נמצא המן בבית אדונו הראשון, סימן שהעבד שייך לו והשני גנב אותו. ואם נמצא המן בבית אדונו השני - סימן שאכן העבד נמכר לו כדין.

וכך, על פי מקום מציאתו של המן, היו מגלים ומבררים ספקות רבים. (עיין עוד יומא עה ע"א)

לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן!

הנה כי כן, המן - הוא המזון המיוחד שהוכן לעם ישראל כבר מששת ימי בראשית, בערב שבת בין השמשות, לאותה תקופה מיוחדת של "התאמנות על ה'". (אבות פ"ה מ"ו)

היה זה מזון שיש בו תלות תמידית בה' יתברך, מחייב מאוד, ומודד כל העת את דרגתו של האדם. ויחד עם זאת, יש בו הארת פנים מיוחדת, תענוג נפלא ושפע עד בלי די לדבקים בה' ובתורתו.

לא לחינם אמרו חז"ל: "לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן!" (תנחומא בשלח כ)

- פנויים מדאגות של פרנסה, מתורגלים באמונה ובטחון בבורא עולם, ניזונים ממזון טהור וזך, המזכך ומטהר את לב האדם - הוגים בתורת ה', וכך נחקקת התורה ומתיישבת היטב בגופם.

לימוד לדורות

המן - על כל משמעותו המאלפת ולקחיו הגדולים - נשמר למשמרת לדורות הבאים. בציווי של הקב"ה, נשמרה במשכן צנצנת אחת של מן, לאות ולזכרון.

"וְהָיָא כְּזֶרַע גֶּד לֶבֶן, מִלֵּא הָעֶמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם, לְמַעַן יֵרָאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הָאֵכְלֹתִי אֶתְכֶם בְּמִדְבָּר, בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם". (שמות טז לב)

צנצנת המן נשמרה לפני ארון ברית ה' במשכן, ולאחר מכן בבית המקדש, במשך כ- 900 שנה, עד לחורבן בית המקדש הראשון.

מקומה המיוחד יחד עם לוחות הברית, מלמד אותנו כי כאשר אדם שומר את התורה והוגה בה, אזי הקב"ה מזמין לו את פרנסתו כמו המן.

ואכן, בימי ירמיהו הנביא, כאשר היה ירמיהו מוכיח את ישראל למה אינם עוסקים בתורה, היו ישראל אומרים לו: "אם נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה - מהיכן נתפרנס?" הוציא להם ירמיהו את צנצנת המן ואמר להם (ירמיה ב לא): "דאז דבר ה'!" "שמעו" לא נאמר, אלא 'ראו', ראו בעיניכם, בזה התפרנסו אבותיכם במדבר! הרבה שלוחים יש לו לקב"ה להכין מזון ליראיו! (רש"י שמות טז לב)

"כי עשה זה להודיעם, כי הוא המחיה האדם בכל אשר יגזור, אם כן שמור מצוותיו - וחי!" (רמב"ן דברים ח ג)

בארה של מרים

עלי באר!

למעלה מ - 3,000,000 בני אדם, הולכים במשך ארבעים שנה - בתוך מדבר צחיח! מאין היו להם מים לשתות?

"בארה של מרים" - היתה נס מופלא נוסף, בתוך שרשרת הניסים הנפלאה, שהקיפה את עם ישראל במדבר. באר מים חיים, המלווה את עם ישראל במדבר בכל מסעותיהם, בזכותה של מרים הנביאה, אשר אמרה שירה על הים.

היאך היתה הבאר עשויה?

נפלאים הדברים! הבאר היתה כמין סלע עגולה, והיתה מתגלגלת ובאה עמהם במסעותיהם. כאשר היו צריכים ישראל לחנות, היתה הבאר עולה ועומדת בפתח המשכן, ליד אהלו של משה רבנו. כאשר עמדה הבאר, היו באים שנים עשר נשיאי שבטי ישראל, מתאספים סביב הבאר, וכל אחד היה לוקח את מטהו וחוקק על הארץ סימן מהבאר עד מקום המחנה של שבטו.

כאשר היו הנשיאים שרים ואומרים: "עלי באר ענו לה" - היתה הבאר עולה על גדותיה, ומימיה נמשכים דרך אותו סימן ובאים לפני חניית כל שבט ושבט, כדי שלא יהיה להם טורח ללכת לשאוב מים ממקום רחוק, נשדרי מחנה ישראל כולו היה בשטח של כ-12 קילומטר על 12 קילומטר. נהרות מים אלו היו מקיפים כל מחנה ומחנה מכל צדדיו, וכך היה ניכר הגבול שבין שבט ושבט. היתה בהם תועלת נוספת, שעל ידם נעשה המעבר ממחנה למחנה קל ונעים, כאשר למשל, רצתה אשה ללכת לבקר את חברתה מן המחנה האחר, היתה שטה בסירה כדי לעבור ממחנה למחנה ומגיעה ללא טורח. (במדבר רבה א ובמפרשים, רש"י במדבר כא יח, ילקוט שמעוני שמות מ סימן תכו)

על מי מנוחות

מה היה טיבם של מי הבאר הללו?

אמר רבי שמואל: יש מים שנאים לשתות ואין נאים לרחוץ, ויש מים שנאים לרחוץ ואין נאים לשתות. אבל מי הבאר - נאים לשתות ונאים לרחוץ! נוח לעצם ומרפא לנפש! (מדרש תהלים כג)

מי הבאר - לא רק היו מים מתוקים וטובים לשתיה, כי אם מים מבושמים ומיוחדים. היתה הבאר מעלה לישראל כל מיני מאכלים משובחים ומעדנים, וכל מיני דשאים ומיני

בשמים, והיו הריחות הללו מפעפעים בהם, שנאמר: (תהלים כג ב) "בְּנֵאוֹת דָּשָׁא יִרְבִּיצֵנִי, עַל מִי מְנַחוֹת יִנְהַלֵּנִי". והיה הריח נודף מסוף העולם ועד סופו! כמו שאומר שלמה המלך (שיר השירים ד יג-טו): "נִרְדְּ וְכַרְכָּם קָנָה וְקִנְמוֹן, עִם כָּל עֵצִי לְבוֹנָה, מֵר וְאֶהְלוֹת עִם כָּל רֹאשִׁי בְּשָׂמִים - מִעֵין גָּנִים, בְּאֵר מֵי חַיִּים..."! (מדרש תהלים כג)

לבד מכך, סגולות רבות היו בבארה של מרים, מים אלו חוננו אותם בשכל זך וזכרון נפלא. גם כל מי שהיה לו איזה מיחוש או כאב, היה שותה ממים אלו ומיד מתרפא, כך שלא הוצרכו עם ישראל לטיפולים רפואיים משך היותם במדבר ארבעים שנה - לא טיפת חלב, ולא קופת חולים... אלא מבארה של מים היו שותים ומתרפאים.

אורו של עמוד הענן היה משתקף בתוך הנהרות, וכך היו הנהרות נראים מצוירים כעין השחר והלבנה והחמה, ואומות העולם רואים אותם למרחק רב, ומשבחים לה' יתברך: "מִי זֹאת הַנִּשְׁקָפָה כְּמוֹ שָׁחַר, יָפָה כְּלִבְנָה בְּרָה כְּחֶמְדָּה..."! (שיר השירים ו י. ילקוט שמות מ תכו)

שירת הבאר

כאשר התקרבו בני ישראל אל ארץ ישראל, התרחש נס גדול, שהתפרסם על ידי הבאר.

בדרכם, היה עליהם לעבור בנחל ארנון. משני צידי הנחל היו נצבים הרים גדולים, ובהם בליטות ושקעים. הלכו חיילי האמורי והתחבאו בנקיקי הסלעים ובמערות, כשהם מכינים לעצמם מלאי של נשק ואבנים וסלעים גדולים. הם חיכו שישראל יעברו למטה, בנחל, ואז יזרקו עליהם את החיצים והאבנים ויהרגו אותם! אבל אז נעשה נס: ההרים הזדעזעו והתקרבו זה לזה, בליטותיו של ההר האחד נכנסו בתוך השקעים של ההר השני, ומחצו והרגו את כל החיילים האמוריים! לאחר מכן, נפרדו ההרים וחזרו למקומם. כשעברו ישראל למטה, לא ידעו הם איזה נס נעשה להם. אמר הקב"ה: מי יודיע לבני על הנס אשר עשיתי עמהם? התגלגלה בארה של מרים לתוך נחל ארנון, והעלתה משם את דם ההרגים וזרועות ואיברים, והוליכה אותם סביב מחנה ישראל. ראו זאת ישראל, ומיד פתחו והודו לה' בשירה - שירת הבאר! (רש"י במדבר כא טו-טז)

"אֲזַיִר יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת: עָלִי בָּאֵר עֲנֵנִי לָהּ. בְּאֵר חֲפְרוּהָ שְׂרִים, כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם, בְּמַחֲקָה בְּמִשְׁעָנָתָם". [שחקקו הנשיאים במטותיהם את הסימן לבאר.] (במדבר כא יז)

לאחר פטירתה של מרים, נעלמה הבאר, כמו שנאמר (במדבר כ א-ב): "וַתָּמָת שָׂם מֵרִים וַתִּקָּבֶר שָׂם: וְלֹא הָיָה מֵימָּה לַעֲדָה...". אך חזרה שוב לישראל בזכותם של משה ואהרן. (תענית ט ע"א)

עכשיו באר זו טמונה בים הכנרת, וכל הרוצה לראותה, עומד במקום הנקרא ישימון, ומסתכל בים, ורואה באמצע הים סלע עגול, זוהי בארה של מרים. (רש"י במדבר כא כ)

הדגלים במדבר

סדר מיוחד

עם ישראל במדבר לא הלכו בערבוביא או באיזו שיירה, כמנהג הולכי דרכים. אלא הם הלכו בסדר מיוחד, מחנות מחנות: במרכז שכן המשכן - "מחנה שכינה", מסביב לכל המשכן שכנו הלויים - "מחנה לוי", ומסביבם שכן "מחנה ישראל" - מסודרים ומחולקים לפי שבטים, כל שבט במקום מיוחד, שלושה שבטים בכל צד. כל שבט נשא עימו דגל, בעל צבע מיוחד, שעליו מצוייר סמל מיוחד המאפיין אותו.

שבת ראובן - אבנו בחושן היא 'אודם', ולכן דגלו בצבע אדום, ומצוייר עליו דודאים. **שמעון** - אבנו בחושן היא 'פטדה', לכן דגלו בצבע ירוק, ומצוייר עליו שכם. **לוי** - אבנו ברקת, צבע דגלו: שליש לבן, שליש שחור ושליש אדום, ומצוייר עליו אורים ותומים. **יהודה** - אבנו נפך, צבע דגלו כמין שמים, ומצוייר עליו אריה (גור אריה יהודה). **יששכר** - אבנו ספיר, צבע דגלו כחול כהה, ומצוייר עליו שמש וירח (ומבני יששכר יודעי בינה לעתים). **זבולון** - אבנו יהלום, צבע דגלו לבן, ומצוייר עליו ספינה (זבולון לחוף ימים ישכון). **דן** - אבנו לשם, צבע דגלו דומה לספיר, ומצוייר עליו נחש (יהי דן נחש). **גד** - אבנו שבו, צבע דגלו אפור, ומצוייר עליו מחנה (גד גדוד יגדנו). **נפתלי** - אבנו אחלמה, צבע דגלו דומה ליין אדום צלול, ומצוייר עליו אילה (נפתלי אילה שלוחה). **אשר** - אבנו תרשיש, צבע דגלו דומה לאבן יקרה שמתקשטות בו הנשים, ומצוייר עליו עץ זית (מאשר שמנה לחמו). **יוסף** - אבנו שוהם, צבע דגלו שחור עד מאוד. ולשני דגלי בניו הנשיאים אפרים ומנשה, מצוירת העיר מצרים, כיון שנולדו במצרים. ועל הדגל של אפרים מצוייר גם שור, על שם "בכור שורו הדר לו", שזה רמז על יהושע שהיה משבט אפרים. ועל הדגל של מנשה מצוייר גם ראם, על שם "וקרני ראם קרניו", שזה רמז על גדעון בן יואש שהיה משבט מנשה. **בנימין** - אבנו ישפה, צבע דגלו דומה לכל י"ב הצבעים, ומצוייר עליו זאב (בנימין זאב יטרף).

כאשר היו צריכים בני ישראל להתחיל לנסוע, או כאשר היו צריכים לעצור ולחנות - גם אז נעשה הכל בסדר נפלא ומיוחד.

כשהיו צריכים לנסוע - היה הענן נעמד מעל מחנה יהודה, ומורה להם את כיוון הליכתם. שני כהנים היו תוקעים 4 תקיעות בחצוצרות של כסף. ובכל תקיעה ותקיעה היו מתקדמים שלב נוסף של הכנה לקראת המסע נפירוק המשכן, קיפול ונשיאת הכלים ועוד, לאחר שכולם היו מוכנים למסע, לא היו זזים ממקומם עד שהיה משה אומר: "קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך!" או אז היה הענן מתחיל ללכת, ואחריו עם ישראל.

בחנייתם - היה עמוד הענן נעשה כסוכה מעל מחנה יהודה, וכך ידעו שה' חפץ שכאן יחנו. בסדר נפלא היו מתארגנים לחנייה, ואז היה אומר משה: "שובה ה' רבבות אלפי ישראל!", והענן היה נפרש על עם ישראל.

כך היו הולכים עם ישראל בטקסי המלכים, בסדר נפלא ומיוחד, "איש על מחנהו ואיש על דגלו".

"ויהי בנסע הארץ ויאמר משה: 'קומה ה' ויפצו איביך וינסו משנאיך מפניך'."
ובנחה יאמר: 'שובה ה' רבבות אלפי ישראל'." (במדבר י לז)

צבא ה'!

לאמתו של דבר - צורת הליכה מיוחדת זו, לא היתה רק ענין של סדר וטקסיות, אלא היתה בה משמעות עמוקה!

עם ישראל - אינם איזה קובץ של ציבור המוני, הנמדד בכמותו. אצל עם ישראל - כל אחד ואחד חביב לפני הקב"ה בפני עצמו, לכל אחד יש ייחודיות וחלק מיוחד השמור רק לו - בהמלכתו של הקדוש ברוך הוא! לכל שבט - דגל, מקום מיוחד, חלק ייחודי. עם ישראל הוא צבא ה'! וכבר התברכו עם ישראל להיות ככוכבי השמים, שעליהם נאמר: "מונה מספר לכוכבים, לכלם שמות יקרא!" (תהלים קמו ד) - לכל אחד שמו, מקומו, מהותו וחלקו המיוחד!

אומר המדרש (במדבר רבה ב): בשעה שנגלה הקב"ה על הר סיני, ירדו עמו כ"ב רבבות [220,000] מלאכים, והיו כולם מסודרים דגלים דגלים. ראו ישראל את המלאכים בהדר

תפארתם, כצבא ה', כשלכל אחד חלקו המיוחד בהמלכת ה' יתברך, והתחילו מתאווים אף הם לדגלים. אמרו: "הלואי כך אנו נעשים דגלים כמותם!" אמר להם הקדוש ברוך הוא: "מה נתאוותם להיעשות דגלים? חייכם שאני ממלא משאלותיכם!" מיד אמר הקב"ה למשה: לך עשה אותם דגלים כמו שנתאו.

בִּאתֶת לְבֵית אֲבֹתָם

התחיל משה לחשוש, אמר: עכשיו עתידה להיות מחלוקת בין השבטים, מי ישכון בכל צד [כי יש בקביעת הצדדים משמעות עמוקה ונשגבה לגבי קביעת תפקידו ומעמדו של כל שבט]. אם אני אומר לשבטו של יהודה שישכון במזרח, והוא אומר לי שרצונו בדרום, וכן ראובן וכן אפרים, וכן כל שבט ושבט - מה אני עושה?!

אמר לו הקב"ה: משה, אל תדאג, הם אינם צריכים שאתה תגלה להם את הסדר, אלא מעצמם הם מכירים כל אחד את מקומו המיוחד. וכיצד? מסורת יש בידם מיעקב אביהם, היאך לשכון בדגלים. אני איני מחדש להם זאת, כבר יש להם טקסים מיעקב אביהם - כמו שנשאו והקיפו את מטתו אחר פטירתו, כך יקיפו את המשכן.

כאשר בא יעקב אבינו להיפטר מן העולם, קרא לבניו, ובירכם, וציווה אותם על דרכי ה' יתברך, וקיבלו עליהם עול מלכות שמים. ומשסיים אמר להם: כשתטלו את מיטתי - ביראה ובכבוד לוו אותי, ולא יגע שום אדם במיטתי מלבדכם, לא אחד מן המצריים, ואפילו לא אחד מבניכם! ואז גילה להם יעקב את הסדר שבו ישאו אותו, ולסדר זה היתה משמעות עמוקה ביותר! אמר להם: יהודה, יששכר וזבולון - יטענו את מיטתי מן המזרח. ראובן, שמעון וגד - יטענו את מיטתי מן הדרום. אפרים, מנשה ובנימין - יטענו מן המערב. דן, אשר ונפתלי - יטענו מן הצפון. יוסף אל יטען מפני שהוא מלך, ואתם צריכים לחלוק לו כבוד, ולוי אף הוא לא יטען, מפני שהוא עתיד לטעון את ארון הקודש, ומי שהוא טוען ארונו של חי העולמים אינו טוען ארונו של מת! אם תעשו כן ותטענו את מיטתי כסדר הזה, עתיד הקב"ה לעשות אתכם כסדר הזה בדגלים! ואכן כאשר נפטר טענו אותו כשם שציוו. ובשכר זאת, זכו במדבר להיעשות דגלים כסדר הזה, כמו שנאמר (במדבר ב ב): "אִישׁ עַל דָּגְלוֹ בֵּאתֶת לְבֵית אֲבֹתָם יִחְנוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" - כפי שקיבלו מיעקב אבינו.

למעשה - כבר לאברהם אבינו הראה הקב"ה את הסדר שבו ילכו עם ישראל! כשאמר הקב"ה לאברהם "הבט נא השמימה", הראה לו הקב"ה עגלה באמצע, ושתיים עשרה מזלות סובבים לה. אמר לו: זה סימן לבניך, שעתידיהם להיות ארבעה דגלים, שלושה שבטים מכל צד, והארון באמצע. (מדרש הגדול במדבר ב א)

על משמעותו העמוקה של סדר זה, דרשו חז"ל את הפסוק (משלי ג ט): "ה' בְּחֶכְמָה יָסַד אָרֶץ". ארבע רוחות ברא הקדוש ברוך הוא בעולם: מזרח, מערב, דרום וצפון. בכל רוח הטביע הקב"ה כוחות מיוחדים, וכנגדם סידר את הדגלים. לדוגמא: מזרח - משם האור יוצא לעולם, יש בו כח להזריח ולהשפיע על העולם כולו. בצד זה העמיד ה' את שבט יהודה שהוא בעל מלוכה, ואת שבט יששכר שהוא בעל תורה, ואת שבט זבולון שהוא בעל עשירות. הם משפיעים ומזריחים בכוחותיהם על העולם כולו. וכשם שהשמש נראית תחילה במזרח, כך היו הם ראשונים בכל המסעות והחניות. וכך סודר כל שבט ושבט במקומו המיוחד לו על פי כוחותיו, תכונותיו, והחלק המיוחד לו בהמלכת הקב"ה בעולם.

חיבה גדולה!

אומר המדרש (במדבר ב'): **חיבה גדולה חיבבם הקב"ה שעשאם דגלים**. ומנין שהוא אהבה לישראל? שכן שלמה המלך אומר: **"הביאני אל בית היין, ודגלו עלי - אהבה!"** משל למה הדבר דומה? לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין, נכנס לבדוקו, והנה - כל החביות החמיצו! בפחי נפש בא לצאת מן המקום, ולפתע מצא חבית אחת של יין טוב. אמר: חבית זו שווה בעיני כמו כל האוצר! כך, ברא הקב"ה שבעים אומות, אך מכולם לא מצא עם שדבק בו אלא עם ישראל. וזהו שנאמר **"הביאני אל בית היין"**, יין אלו הם שבעים אומות [יין בגימטריה = 70], ומבין כולם - **"ודגלו עלי אהבה"** - בחר בעמו ישראל באהבה!

קדושים וגדולים היו ישראל בדגליהם, וכל האומות מסתכלים בהם ומתפעלים. ומרוב התפעלותם היו האומות אומרים לישראל: **"שובי שובי השולמית!"** [שולמית אלו עם ישראל השלמים באמונתם לבורא עולם] - בואו אלינו, הידבקו עמנו, ואנו ניתן לכם גדולה וכבוד, נעשה אתכם מושלים, הגמונים, דוכסים! **"שובי ונחזה בך!"** ועם ישראל עונים להם: **"מה תחזו בשולמית, כמחולת המחניים"** - איזו גדולה אתם יכולים לתת לנו, האם תוכלו לתת לנו גדולה וכבוד **"כמחולת המחניים"**, האם יכולים אתם לעשות לנו כמו הגדולה שעשה לנו האלוקים במדבר, שהוליק אותנו מחנות מחנות?

אף בלעם הרשע הביט בהם ויצאה עינו כנגדם! כמו שנאמר (במדבר כד ב'): **"וישא בלעם את עיניו, וירא את ישראל שכן לשבטיו... וישא משלו ויאמר... מה טובו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל!"**. התחיל אומר: מי יכול לגעת באלו, שמכירים את אבותיהם ואת משפחותיהם! מכאן למדנו שהיו הדגלים גדולה וגדר לישראל!

לא ידעתי נפשי!

אמר רבי חייא: משל לבת מלכים, שנשבתה והוגלתה מארמון המלך. גדלה במרחקים, ולא ידעה כלל שהיא בת מלך. חיה חיי שפל ומחסור, והיתה מלקטת שיבולים למאכלה יחד עם חברותיה. לימים, עבר המלך והכיר אותה שהיא בתו! מיד שלח את אוהבו, נטל והושיב אותה עמו במרכבת המלך. היו חברותיה תמהות עליה ואומרות: **"אתמול היית מלקטת שבולים, והיום יושבת בקרונות מלכות עם המלך?"** אמרה להם: **"יותר ממה שאתן תמהות עלי - אני תמהה על עצמי!"**

כך, היו ישראל במצרים, משועבדים בטיט ובלבנים, שקועים בתועבותיהם וגלוליהם, והיו מאוסים ובוזיים בעיני המצרים. כאשר נעשו בני חורין ונגאלו, נעשו כבני מלכים, חוסים תחת כנפי השכינה, מוקפים בגילויי אהבה, והיו כמושלים על כל באי עולם. היו אומות העולם תמהים ואומרים: **"אתמול הייתם עובדים בטיט ובלבנים, והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם?"** והיו ישראל אומרים להם: **"כשם שאתם תמהים עלינו, כך אנו תמהים על עצמנו!"** וקראו על עצמם את הפסוק: **"לא ידעתי נפשי שמתני מרפבות עמי נדיב"**. (שיר השירים רבה ו)

על שולחן המלך

יצאו עם ישראל משפלות מצרים, והפכו להיות **"סמוכים על שולחן המלך"** - על שולחנו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. האם חסר משהו בבית המלך? **"לא חסרת דבר!"** - אלא שהדבר בפוך, מה אתה רוצה? - לחם? - **"הנני ממטיר לכם לחם מן השמים!"** (שמות טז ד) מים אתה רוצה? **"וויך את הסלע..."** ויצאו מים רבים! (במדבר כ יא) בשר, עופות אתה מבקש? **"ותעל השליו!"** (שמות טז יג) **מלך במדינה - אין המדינה חסרה כלום!** כך - **"ה' אלהיך עמך - לא חסרת דבר!"** (מדרש תהלים כג)

ואולם, אכילה על שולחן המלך היא אף מחייבת מאוד! אין זה פשוט לגור בארמון המלך, להיות קרובים אל המלך. יש להתרגל לנימוסי מלכות, להיות מעודנים, להיות נאמנים להוראותיו ומצוותיו של המלך. והיה זה ניסיון לא פשוט! ניסיון - אשר חישל וחזק את עם ישראל, לימד ותרגל אותם להיות אמונים [מורגלים] ומלומדים על ה' יתברך, לדורות עולם!

וכך אומרת התורה (דברים פרק ח):

"כל המצוה אשר אנכי מצוך היום - תשמרון לעשות, למען תחיו וירביתם ובאתם וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם. וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענתך לנסתך לדעת את אשר בלבבך התשמר מצותיו אם לא... השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך... ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים. המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, המוציא לך מים מצור החלמיש, המאכילך מן במדבר אשר לא ידעון אבתיך, למען ענתך ולמען נסתך להיטבך באחרייתך..."

"למען ענתך ולמען נסותך להיטיבך באחרייתך" - כל ענוי המדבר, הטורח הגדול שהיה לישראל בו, לא היה אלא להביאם לניסיון, כדי להרגיל טבעם במדת הבטחון, ולהכניס בלבם אמונת ה' יתברך, עד שיחזור להם רגילות העבודה לטבע, וזהו לשון התורה - "למען תלמד ליראה את ה' אלהיך", כלומר שתהיה מלומד, ותרגיל טבעך בעבודת ה' יתברך, עד שלא תצטרך לטרוח עליו, ויהיה מעשה היראה דבר טבעי אצלך לעשותו, כשאר הדברים הטבעיים אשר אתה עושה בטבע. (רבנו בחיי דברים ח טז)

"וזכרת את כל הדרך..." - כי תוכל לדעת, שיש בעשיית המצוות טובה שלימה, ולא יהיה צדיק נעזב ומבקש לחם, כי ה' מפרנס אותך במדבר במעשה נס גדול, בעבור לכתך אחר מצוותיו! ...וזה היה יכול להוליכם בדרך הערים אשר סביבותיהם, אבל הביאם בניסיון הזה, כי ממנו יודע שישמרו מצוותיו לעולם!" (רמב"ן דברים ח ב)

חג הסוכות בירושלים

- בזמן שבית המקדש היה קיים -

שמחה יתירה

ירושלים הבנויה - אלו מאגרים עצומים של שמחה את אוצרת בתוכך! שמחת אמת, שמחה החודרת אל פנימיות הנפש. שמחה של השראת השכינה ועבודת ה'.

"שיר המעלות לדוד, שמחתי באמרים לי, בית ה' נלך! עמדות היו רגלינו, בשערך ירושלים! ירושלים הבנויה, בעיר שחברה לה יחדו, ששם עלו שבטים שבטי יה, עדות לישראל, להודות לשם ה'!" (תהלים קכב)

ואולם - מבין כל החגים והזמנים - נחוג חג הסוכות בירושלים בשמחה יתירה! מצוות החג ואירועיו רבים הם: ישיבה בסוכה, ארבעת המינים, עלייה לרגל לבית המקדש, ושם

במקדש - שמחת בית השואבה, ניסוך המים, הקפת המזבח בערבה, קרבנות החג הרבים, ולעיתים מזומנות - מידי שבע שנים - אף מצות הקהל הנעשית ברוב עם. כל אלו שיוו לה לעיר ירושלים מראה מיוחד במינו, מילאו את סדר יומם של הנמצאים בה בעשייה ברוכה של מצוה, וגדשו את הלבבות בשמחה מיוחדת.

העליה לרגל

מיוחדת ומלאה עוצמה היא - מצות העליה לרגל. שלוש פעמים בשנה, היו ישראל נוהרים בהמוניהם מכל קצוות הארץ, אל בית המקדש בירושלים, גודשים וממלאים את רחובותיה של עיר הקודש, ובאים להיראות לפני ה'. ככתוב בתורה (דברים טו טז): "שְׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָּל זָכוֹר אֶת פָּנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר - בַּחֹג הַמִּצּוֹת וּבַחֹג הַשְּׂבָעוֹת וּבַחֹג הַסֻּכּוֹת...".

אודות הציבור העצום שהגיע לירושלים ברגלים מספרת הגמרא (פסחים סד ע"ב): פעם אחת ביקש אגריפס המלך לערוך "מפקד אוכלוסין" - לאמוד את מספר היהודים בארץ. מה עשה? ביקש מהכהן הגדול שיספור את מספר הבהמות המובאות ל"קרבן פסח" בבית המקדש. ואכן, בעת הקרבת הקרבנות, נטל הכהן הגדול אבן אחת כנגד כל קרבן, ונמצאו בידיו 1,200,000 אבנים! וכל קרבן פסח - משתתפים בו לפחות עשרה אנשים ויותר, ואם כן יוצא שהגיעו לירושלים [דהיינו העיר העתיקה, בתוך החומות] יותר מ- 12,000,000 [12 מיליון] יהודים!

כך היתה העיר ירושלים - "קרית מלך רב" - גדושה בהמוני המוני יהודים, ועם כל זאת - "לא אָמַר אָדָם לַחֲבֵרוֹ, צֵר לִי הַמָּקוֹם שְׁאֵלִין בִּירוּשָׁלַיִם!" (מסכת אבות פ"ה מ"ה)

קומו ונעלה ציון!

הכנות רבות היו נעשות בירושלים, לקראת קליטתם של עולי הרגל הרבים. כל הדרכים המובילות לירושלים תוקנו וסודרו, הוכנו ונחפרו בורות מים רבים, כדי שתהיה כמות מספקת של מי שתיה עבור כל השיירות ובהמיותיהם. ליד המקדש הוכנו מקוואות טהרה רבים עבור טהרת העולים. כמו כן, היו שלוחי בית דין יוצאים אל הדרכים, כדי לסמן בסיד לבן קברים שבצידי הדרכים, כדי שלא יעברו על פני הקברים כהנים או אנשים הנושאים עמהם יין ושמן להקרבה במקדש.

וכיצד היו עולי הרגל מתאספים ובאים לירושלים?

בכל אזור בארץ ישראל היתה "עיר מעמד", בה היו מתכנסות שיירות מן האזורים הסמוכים לעת ערב, כדי לקיים "ברוב עם - הדרת מלך!". יהודים רבים נאספו לשם, כשבידיהם בהמות עבור קרבנות החג: עולות ראייה, שלמי חגיגה. היו רבים שנשאו עימם אף את ה"ביכורים", [שזמן הבאתם לכתחילה עד חג הסוכות].

לאחר שכולם לנו לינת לילה 'ברחובה של עיר' במקום אסיפתם, נשמעה קריאת הממונה עם שחר: "קומו ונעלה ציון, אֵל בֵּית ה' אֱלֹהֵינו!". וכולם היו עונים לעומתו: "שְׁמַחְתִּי בְּאִמְרֵים לִי, בֵּית ה' נִלְךְ!". המשיכה השיירה את דרכה מעיר לעיר, כשהציבור הולך וגדל, עד הגיעם לירושלים. יודעי נגן, היו מנעימים להמונים את הדרך בשירתם ובנגינתם, והשיירה הולכת ומתגברת ככל שהם הולכים וקרבים לירושלים. עם כניסתם אל עיר הקודש, היו העולים שרים ואומרים: "עֲמֻדוֹת הָיוּ רַגְלֵינוּ - בְּשַׁעְרֵי יְרוּשָׁלַיִם!".

(ביכורים פרק ג משנה ב ובמפרשים)

בהגיעם, היו יוצאים לקראתם חשובי ירושלים לקבל את פניהם, וכל בעלי מלאכה היו מפסיקים ממלאכתם, ועומדים לפניהם ושואלים בשלומם: "אחינו, אנשי עיר פלונית, בואכם לשלום!"

רחובות ירושלים

רחובות ירושלים שינו את פניהם ולבשו חג לקראת חג הסוכות.

סוכות רבות, עבור תושבי ירושלים ועולי הרגל הרבים, נבנו בכל מקום אפשרי - בחצרות הבתים, על הגגות ובצידי הדרכים. וכדי שיתאפשר מעבר נח במשך היום, היו תושבי ירושלים עושים אף "סוכות מתקפלות" מיוחדות במינן, עבור לינת הלילה. בהגיע הלילה, היו לוקחים מיטה, מוציאים ומשלשלים אותה מעבר לחלון, ומעמידים אותה צמוד לחלון מבחוץ נכעין "מרפסת" מאולתרת, עושים מעליה סכך, וישנים בה. (ירושלמי סוכה ב ב)

מידת הכנסת אורחים מרובה היתה בירושלים. תושביה נרתמו לעזרת עולי הרגל, והיו מכניסים אותם לבתיהם במאור פנים. כדי לשמור על הסדר הטוב, הנהיגו מנהג מיוחד: "זה מנהג גדול היה בירושלים, פורסים מטפחת על גבי הפתח, כל זמן שהמטפחת פרוסה - אורחים נכנסים, נסתלקה המטפחת - אין רשות לאורחים להיכנס". (תוספתא ברכות ד ח)

את הרחובות גדשו המונים הנושאים בידיהם ארבעת המינים מוריקים ורעננים - רבי אלעזר בר צדוק אומר: "כך היה מנהגם של אנשי ירושלים, אדם יוצא מביתו - ולולבו בידו, הולך לבית הכנסת - לולבו בידו, קורא קריאת שמע ומתפלל - ולולבו בידו... להודיעך כמה היו זריזים במצוות". (סוכה מא ע"ב)

סוחרים ורוכלים רבים הציעו את מרכולתם לציבור. ביניהם בלטו במיוחד 'קדרים' רבים שמכרו קדרות וכלים לציבור עולי הרגל. וכן מוכרי הבהמות, אשר רבים מעולי הרגלים קנו מהם בהמות, עבור קרבנות החג.

הסדר הליכה מיוחד היה נהוג ברחובות ירושלים. ציבור האנשים בירושלים היו בחלקם טהורים, שכבר נטהרו כדי שיוכלו להכנס לבית המקדש, והיו כאלה שעדיין לא הספיקו להיטהר. וכדי שלא יטמאו הטהורים, נקבע כי הטהורים ילכו באמצע הרחוב, ואילו הטמאים - בצדדים. לתזכורת, ניצבו ברחובות העיר "מודיעים" רבים שהזכירו לכל הטמאים לסור הצידה. (שקלים פ"ח מ"א. רמב"ם שאר אבות הטומאה פ"ג ה"ח)

נעלה לבית המקדש!

עולי הרגל נוהרים בהמוניהם - אל בית המקדש, "לראות פני אלוקים". הגשרים, הכניסות והרחבות הרבים - אפשרו כניסה מהירה והמונית מכל עבר אל חצרות המקדש.

כמובן, שהכניסה להר הבית מותרת אך ורק בטהרה. ולכן, מקוואות רבים הוכנו סמוך להר הבית לטהרת העולים. ובלשכות מיוחדות, היו הכהנים מזים מי אפר פרה אדומה על אלו שנטמאו למת במשך השנה.

לפני הכניסה להר הבית, חולצים העולים את נעליהם ומפקידים אותם בלשכות המיועדות לכך, מפני "מורא וכבוד המקדש". כמאמר הפסוק (שמות ג ה): "שֶׁל נַעֲלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ, כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֶתָּה עֹמֵד עָלָיו אֲדָמָת קֹדֶשׁ הוּא".

בשירה ובזמרה היו נכנסים העולים עם הקרבנות והביכורים שהביאו עמם, ומגשים אותם אל הכהנים. על הדוכן היו עומדים מאות לויים, סדורים בשורות על שלוש מעלות [מדרגות], ומנגנים בחצוצרות ובנבלים [קנן] בלשונם, בכינורות ובצלצלים, בעת הקרבת הקרבנות.

בנוסף לקרבנות העולים, הקריבו בבית המקדש במשך החג - שבעים פרים, כנגד שבעים אומות העולם. ביום הראשון היו מביאים 13 פרים, ביום השני 12, בשלישי - 11 וכך הולכים ופוחתים, עד שביום השביעי מקריבים 7 פרים. רמז להתמעטות כוחן של אומות העולם המצרות לעם ישראל. (סוכה נה ע"ב)

בכל יום מימי החג, היו ישראל מתכנסים כאיש אחד בעזרה שבמקדש, עם לולבים בידיהם, ומקיפים את המזבח סביב, ומשוררים ומנגנים באמירת ההלל לפני ה'.

העליה לבית המקדש היתה ממלאת את הלב בהתרוממות הנפש. מרהיב היה לראות את ההוד וההדר, את הכהנים בעבודתם, את הלויים על דוכנם, את השראת השכינה בקרב עם ישראל, את אהבת ה' לעמו! חוויה זו יש בה כדי למלא את מצברי הלב ביראת שמים ואהבת ה'! אכן זו אחת המטרות של העליה לרגל - "בבוא כל ישראל לראות, כשם שהם באים להיראות לפני ה', כך הם באים לראות את הדור קודשו ובית שכינתו". (רמב"ם הלכות חגיגה פ"ב ה"א)

אמר רב קטינא: בשעה שהיו ישראל עולים לרגל, היו גוללים להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים, שפניהם זה לזה, ואומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום!" כמו כן, היו מגביהים לפנייהם את השולחן, ומראים לעולי רגלים את "לחם הפנים" המונח עליו. לחם זה היה נותר חם וטרי תמיד - מעת אפייתו ביום שישי עד הוצאתו בשבת הבאה מהשולחן, במשך שמונה ימים! והיו אומרים להם: "ראו חיבתכם לפני המקום - סילוקו [טרי בהוצאתו מהשולחן] כסידורו [כשעת הנחתו בשולחן]"! (יומא נד ע"א. חגיגה כו ע"ב ועוד)

שמחת בית השואבה

מכל השמחות הרבות שהקיפו את בית המקדש - בולטת לה במיוחד "שמחת בית השואבה". עד שאמרו חז"ל: "מי שלא ראה שמחת בית השואבה, לא ראה שמחה מימיו!" (סוכה נא ע"א)

שמחה זו נסבה סביב מצוה מיוחדת שניתנה לנו "הלכה למשה מסיני", והיא מצות "ניסוך המים". בכל יום מימי חג הסוכות, מיד לאחר הקרבת קרבן התמיד של שחר, היו מנסכים על גבי המזבח מים שנשאבו ממעיין השילוח. שאיבה זו היתה נעשית בשמחה ובששון, ככתוב (ישעיה יב): "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה". [מעין השילוח מכונה מעיין הישועה, לפי שבו היו מושחים את המלכים מבית דוד, שעל ידם באה הישועה לעם ישראל].

משמעות עמוקה ומיוחדת טמונה בה במצוה זו של ניסוך המים על גבי המזבח. סודותיה עמוקים ונשגבים. יש בה רמז להכנעה מוחלטת בפני בורא עולם - "הרי אנו לפניך כמים הנשפכים הללו!". המים שניסכו היו יורדים לתוך ה"שיתין", אלו הם נקבים עמוקים שהיו מגיעים עד התהום. שיתין אלו נבראו כבר מששת ימי בראשית! וזה רמז במלה "בראשית" - ברא - שית. חכמי הסוד אמרו כי המים מסמלים את מידת החסד, ומי התהום הם חסד אינסופי הטמון בבריאה. ניסוך המים לתוך מי התהום - יש בו התחברות עם חסדיו האינסופיים של בורא עולם שעושה עמנו. על ידי ניסוך המים, אף היו המים של השנה הבאה מתברכים.

על כל פנים, מצוה זו היתה ממלאת את הלכבות בשמחה עצומה. כה גדולה היתה השמחה, וכה מרחיבה את הלב, עד שהיתה מסוגלת לרומם ולהעלות את האדם לדרגות גבוהות במיוחד, כמו שאמרו (ירושלמי סוכה פ"ה ה"א): "למה נקרא שמה בית השואבה? - שמשם היו שואבים רוח הקדש!". ואכן הנביא יונה בן אמיתי, עלה לרגל לשמחת בית השואבה - ועקב שמחתו הרבה, זכה להיות נביא ה'!

שמחה זו הקיפה את כל שכבות העם: אנשים, נשים וטף, גדולי עולם לצד המוני בית ישראל, כהנים לויים וישראלים - כולם השתתפו בשמחה מיוחדת זו. השמחה נמשכה זמן רב - החל מאחר הצהריים [לאחר הקרבת קרבן התמיד של בין הערביים] ובמשך כל הלילה - עד עלות השחר, שאז הלכו אל השילוח לשאוב את המים ולנסכם.

ההכנות לשמחה

מיד במוצאי יום טוב הראשון של חג הסוכות, היו מכינים את בית המקדש לקראת השמחה. כדי שלא תהיה ערבוביה בין נשים לגברים, היו מתקינים סביב העזרה למעלה כעין מרפסות, שמשם תוכלנה הנשים לראות את השמחה, השירה והריקודים.

הוכנה אף תאורה גדולה ורבת עוצמה. מנורות של זהב היו שם, נתונות בקרקע העזרה וגבוהות חמישים אמה [כ-25 מטר]. בראש כל מנורה היו ארבעה ספלים של זהב, וכנגדם ארבעה סולמות. צעירים מפרחי כהונה היו עולים על הסולמות, שמים בתוך הספלים פתילות עבות במיוחד [שנעשו מבגדי כהונה שהתבלו], ומוזגים לתוכם כמות גדולה של שמן - 30 לוג לכל ספל [כ-10 ליטר]. כה גדול היה האור, עד שלא היתה חצר בירושלים שלא האירה מאור בית השואבה, וכל אשה היתה יכולה לברור חיטים בחצרה לאור בית השואבה.

השמחה

גדולה ועצומה היתה השמחה. מקהלת הלויים עמדה במקומה על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים [שהן כנגד חמש עשרה "שיר המעלות" שחיבר דוד המלך בספר התהילים]. היתה זו מקהלה אדירה של מאות מאות לויים, המנגנים בכינורות ובנבלים, במצלתיים ובחצוצרות, ובכלי שיר בלא מספר.

וברחבת העזרה - היתה השמחה פורצת ועולה. כל אחד ואחד אחז בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה - בפה, וכך היו רוקדים וסופקים כפיים ומפזזים ומכרכרים, כל אחד ואחד כפי שיודע. וחסידיים ואנשי מעשה היו אומרים לפניהם דברי שירות ותשבחות לה' יתברך.

גדולי ומנהיגי הדור, הסנהדרין, ראשי הישיבות, חכמי התורה - הם אלו שרקדו, שרו וניגנו! אמרו עליו על רבן שמעון בן גמליאל, כשהיה בשמחת בית השואבה, היה נוטל שמונה אבוקות של אור, וזורק אחת ונוטל אחת, ואין נוגעות זו בזו! וכשהוא משתחוה - נועץ שני גודליו בארץ, ושוחה ונושק את הרצפה וזוקף, ואין כל בריה יכולה לעשות כן! הכל נעשה מתוך התלהבות והתלהטות של קדושה! אותם גדולי עולם וענקי רוח היו בבחינת "קל עצמתי תאמנה" - ה' מי כמוך! (תהלים לה י) - בכל רמ"ח אבריהם, היו מתלהבים ושמחים לכבודו של ה' יתברך!

ניסוך המים

כך נמשכו השירה והריקודים והשמחה עד אור הבוקר. בהאיר השחר, היו שני כהנים תוקעים בחצוצרות, ואז היו המשתתפים יורדים ברוב עם ברחובות ירושלים התחתית -

אל בריכת השילוח. הכהן היה לוקח צלוחית של זהב, המכילה שלושה לוגים [כליטר], וממלא מן השילוח, בשמחה ובששון. משם חזרו שוב לבית המקדש והיו נכנסים דרך "שער המים", אשר היה סגור במשך שאר ימות השנה. גם שם הכהנים תקעו והריעו ותקעו, תקיעות של שמחת מצוה.

מיד לאחר שחיטת קרבן התמיד של השחר, היו פונים לניסוך המים והיין על גבי המזבח. כהן אחד היה מחזיק בידו ספל של יין, וכהן שני מחזיק את ספל המים. את המים והיין היו מנסכים בבת אחת, ומאחר שהיין סמיך יותר, הותקן בספל היין נקב רחב יותר מאשר בספל המים, כדי שיהיו שני הספלים כלים בבת אחת. באותה עת שהיו הכהנים מנסכים, ניתנה האות, והלויים שעמדו על הדוכן לצד המזבח, היו פותחים בשירה, בליווי כלי נגינה רבים. (סוכה נא והלאה)

המים והיין היו יורדים מגג המזבח, דרך נקבים מיוחדים אל ה"שיתין".

אמר רבי יוחנן: שיתין - מששת ימי בראשית נבראו, שנאמר: "חמוקי ירכיך כמו חלאים, מעשה ידי אמן". חמוקי ירכיך - אלו השיתין, כמו חלאים - שהם חלולים ויורדים עד התהום, מעשה ידי אמן - אלו מעשה ידי אומנותו של הקב"ה. אמר רבי ישמעאל: "בראשית" - ברא-שית. (סוכה מט ע"א)

כאשר בנה דוד המלך ע"ה את היסודות לבית המקדש, פנה לחפור ולגלות את השיתין שנסתמו בעפר ואבנים מששת ימי בראשית. והנה, מאותו מקום התחיל התהום לעלות ולשטוף את העולם. ידע דוד המלך, כי אם יחרס ויכתוב עליו את השם המפורש, או אז ירדו המים שוב. אולם היתה שאלה, האם מותר לעשות זאת, ולגרום לכך ששם ה' ימחק במים? שאל דוד: מי יודע האם מותר לכתוב שם ה' על החרס? היה שם אחיתופל, והוא ידע שהדין הוא שמותר, ואולם לא רצה להשיב, מתוך אינטרס אישי: הוא חשב בליבו, כי מוטב שהתהום ימשיך להציף את העולם וימותו אנשים, ואז ימרדו בדוד המלך, ולאחר מכן הוא יטיל את החרס למים וירדו המים, והוא יהיה המלך! ידע דוד את זממו של אחיתופל, אמר: "מי שיודע הלכה זו ואינו אומר - יחנק בגרונה!" מקללה זו פחד אחיתופל, ומיד פתח ואמר: "הלוא בענין אשה סוטה, אמרה תורה לכתוב שם ה' ולמחקו בתוך המים, כדי להטיל שלום בין איש לאשתו, וכאן - כדי לעשות שלום לכל העולם כולו - לא כל שכן?!" שמע זאת דוד המלך, כתב שם ה' על החרס וחרקו אל המים, ואז ירדו המים חזרה אל התהום, והמשיכו לשקוע עוד ועוד עד שהגיעו לעומק 16,000 אמות [כ-8 ק"מ]. ראה זאת דוד, וידע כי לא טוב הדבר, שיהיו המים כה שקועים בתהום, שכן הארץ תהיה יבשה מדאי ולא תוציא פירות. לכן אמר 15 מזמורי "שיר המעלות" שבתהלים [קכ - קלד], וכנגד כל מזמור עלו מי התהום אלף אמה, עד שהגיעו לגובה של אלף אמה מתחת לפני הקרקע, שזהו הגובה הרצוי ביותר, שבו תהיה האדמה - לא מדאי לחה ולא מדאי יבשה. (סוכה נג ובמפרשים)

כאשר היו מנסכים את המים והיין, היו שומעים מן התהום מלאך שאומר לחברו: "תגביה את מימך!" קול של ניסוך המים והיין אני שומע, ואף הוא היה עונה לעומתו: "הגבה את מימך!". ועל ידי ניסוך זה, היו מתברכים המים והיין! (תענית כה ע"ב ובמפרשים)

לאחר ניסוך המים, היו פונים בשמחה אל יתר מצוות היום - מחיל אל חיל!

אמר רבי יהושע בן חנניה: כשהיינו שמחים שמחת בית השואבה, לא ראינו שינה בעינינו! כיצד? שעה ראשונה - תמיד של שחר [ולאחריו ניסוך המים], משם - לתפלת שחרית, משם - לקרבן מוסף, משם - לתפלת מוסף, משם - לבית המדרש, משם - לאכילה ושתייה, משם - לתפלת המנחה, משם - לקרבן תמיד של בין הערבים, מכאן ואילך - לשמחת בית השואבה! נואיך יתכן שלא ישנו כלל, והלוא אדם אינו יכול להתקיים ללא שינה במשך יותר משלושה ימים? אלא אומרת הגמרא, שהיו מתנמנמים מידי פעם אחד על כתפי חברו. [סוכה נג ע"א]

כך היתה שמחת חג הסוכות בירושלים בבית המקדש, מרוממת ומנשאת את האדם טפח וטפחיים מעל הקרקע, מעבר לכל גבולות הזמן הטבעיים! אהה... אשרי עין ראתה כל אלה! אשרי הלב שזכה להכיל בקרבו עוצמות כה אדירות של שמחה!

וכשנזכר - בקרוב ממש - לחזות בשוב ה' לציון, או אז - תהיה השמחה תמידית - "אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה". (תהלים קכו ב) "ובאו ציון בְּרִנָּה וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם, שֹׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִשְׂגּוּ, וְנָסוּ יִגְוֹן וְאִנְחָה". (ישעיה לה י) ובתוך חיים שמחים כאלו, כאשר יגיע חג הסוכות, "זמן שמחתנו", ודאי תהיה אז השמחה כפולה ומכופלת, מי יוכל לשערה, מי יוכל לתאר ולדמות בנפשו אפס קציה? מי יתן ונזכה כולנו לראות כל זאת בעינינו אנו, בקרוב בקרוב ממש, יראו עינינו וישמח לבנו, אמן כן יהי רצון!

האושפיזין

אורחים נעלים

זכות מיוחדת במינה נפלה בחלקנו בימי חג הסוכות. בשבתנו בסוכה, בצל השכינה, בצל האמונה, באים אל סוכתנו "האושפיזין" שהם האורחים הנעלים רמי המעלה, אבות האומה - שבעת הרועים הנאמנים של עם ישראל, שהם: אברהם אבינו, יצחק אבינו, יעקב אבינו, משה רבנו, אהרן הכהן, יוסף הצדיק ודוד המלך.

ביום הראשון נכנס **אברהם** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השני נכנס **יצחק** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השלישי נכנס **יעקב** אבינו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום הרביעי נכנס **משה** רבנו בראש וכל האושפיזין עמו. ביום החמישי נכנס **אהרן** הכהן בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השישי נכנס **יוסף** הצדיק בראש וכל האושפיזין עמו. ביום השביעי - הושענא רבה נכנס **דוד** המלך בראש וכל האושפיזין עמו.

לפי סדר זה, ראה דבר פלא: ז' באדר שהוא יום פטירתו של משה רבנו, יחול באותו יום בשבוע שבו חל האושפיזין שלו, דהיינו ביום הרביעי של החג. וכן האושפיזין של אהרן הכהן יחול ביום שבו חל יום פטירתו - ראש חודש אב של השנה הקודמת. (התודעה ח"א פב). וכן חג השבועות שהוא יום פטירתו של דוד המלך, יחול באותו יום של האושפיזין שלו - בהושענא רבה. (ויזי המנהגים רכה)

אומר הזוהר הקדוש: בשעה שישראל יוצאים מבתייהם ונכנסים לסוכה, זוכים ומקבלים שם את פני השכינה, וכל שבעת הרועים הנאמנים יורדים מגן עדן ובאים לסוכה ונעשים להם אושפיזין [אורחים] ליסב עימם בסוכה. ושבעת האושפיזין הם אבות האומה, שכל אחד מהם ידע את טעם הנדודים ולא הגיעו אל המנוחה והנחלה אלא אחר עמל ותלאה רבה. וכיון שהסוכה היא מעון לשכינה, לכן צריך להזמין גם אושפיזין בשר ודם, כלומר להזמין אורחים עניים שיסבו על השולחן, כדי לעשות נחת רוח לשכינה ולאורחים רמי המעלה ששמחים עם האורחים של מטה".

רב המנונא, כשהיה נכנס לסוכתו, היה שמח, ועומד בפתח הסוכה מבפנים ואומר: "בואו ונזמין את האושפיזין". והיה מסדר שולחנו ועומד ואומר: "בסוכות תשבו שבעת ימים. שבו, אושפיזין עילאין קדישין. הרים ידיו בשמחה ואמר: "אשרי חלקנו, ואשרי חלקם של ישראל שזכינו להיות חלקו ועמו של ה' יתברך".

נוהגים בכל יום משבעת ימי החג, לומר דברי תורה מענין האושפיזא של אותו יום, ביום הראשון מענין אברהם אבינו, היאך מסר נפשו על עבודת ה' יתברך, היאך הכניס אורחים במסירות נפש, וכן ביום השני ממידת היראה של יצחק אבינו, שעקד עצמו על גבי המזבח, וכן הלאה בכל יום ויום. (מטה אפרים, פסקי תשובות שפז)

על כן הבאנו להלן מעט ממעשיהם הנפלאים בעבודת ה' יתברך של שבעת הרועים הנאמנים שעמדו לעם ישראל, למען נקרא בכל יום מימי החג, ונתחזק ללמוד מדרכיהם ומעבודתם לה' יתברך בתום וביושר.

❦ אברהם אבינו ❦

אבי האומה

אברהם אבינו - אבי האומה, הוא שהכיר תחילה בבורא עולם, הפיץ את אמונת ה' בעולם, הלך נגד כל התיאוריות הכפרניות שרווחו, ודבק בה'. "אברהם העברי" - שכל העולם היה מן העבר האחד, והוא מן העבר השני. דבר לא הזיז אותו מאמונתו. עשרה נסיונות קשים התנסה - ובכולם עמד. הוא שהניח את היסוד ל"עם ישראל", והוריש לנו את תכונת ה"עבריות" - להיות דבקים בה' ובתורתו עד כדי מסירות נפש.

אמר הקב"ה לאברהם: אילולי אתה - לא בראתי שמים וארץ, אילולי אתה - לא בראתי גלגל חמה, אילולי אתה - לא בראתי את הירח! (בראשית רבה מח ח)

"אַלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם" [אותיות אברהם] - כשברא הקב"ה את העולם לא היה העולם יציב, אמר לו הקב"ה לעולם, מה לך שאינך יציב? אמר: רבונו של עולם אינני יכול לעמוד, כי אין לי יסוד על מה להתקיים. אמר לו הקב"ה: עתיד אני להעמיד בך צדיק שהוא אברהם אוהבי, מיד התייצב העולם. (זוהר ח"א עו ע"ב)

ואם כן - מדוע לא ברא הקב"ה את אברהם אבינו בתחילת הבריאה, קודם לאדם הראשון?

אמר רבי לוי, ראוי היה אברהם להבראות קודם לאדם הראשון, אלא שאמר הקב"ה: אם אברא את אברהם תחילה ולאחריו את אדם - שמא יקלקל האדם ויחטא ואין מי שיבוא לתקן אחריו, אלא הריני בורא את האדם תחילה, שאם יקלקל יבוא אברהם ויתקן.

אמר רבי אבא, בנוהג שבעולם, אדם הבונה בנין, ויש לו קורה חזקה במיוחד - היכן הוא מעמיד אותה? - באמצע הטרקלין, כדי שתהיה תומכת בקורות שלפניה ובקורות שלאחריה, כך - למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שיתמוך בדורות שלפניו ובדורות שלאחריו. (בראשית רבה יד ו)

כשברא הקדוש ברוך הוא את העולם, עברו עשרים דורות שלא היתה בהם תועלת, ולא עמד מהם צדיק שיפרסם את ה' בעולם. לאחר עשרים דור, צפה הקב"ה באברהם שהיה נתון בארץ בבל, אמר הקדוש ברוך הוא: האם יש בו כח לפרסם שמי בעולם? כיון שהשליכו אותו לכבשן האש וקידש שמו של הקב"ה ועמד בנסיונו, מיד קירבו הקדוש ברוך הוא לארץ ישראל, או אז בנה לו אברהם פונדק והיה זן עוברים ושבים, והיה מכניס את הבריות תחת כנפי השכינה, והודיע כבודו של הקב"ה בעולם, ומסר נפשו לכבוד הקדוש ברוך הוא! (במדבר רבה פרשה ב)

"עֲשֶׂרָה דִּוְרוֹת מִנֵּחַ וְעַד אֲבָרָהֶם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה אֶרֶךְ אַפִּים לְפָנָיו, שֶׁכָּל הַדִּוְרוֹת הָיוּ מְכַעֲסִים וּבָאִים, עַד שֶׁבָּא אֲבָרָהֶם וְקָבַל שֶׁכֶר כָּלָם". (אבות פרק ה' משנה ב')

אברהם מכיר את בוראו

אברהם אבינו - גדל בבית של עבודה זרה, בסביבה שבה כולם מאמינים באילילים וסוגדים להם, ועליהם מולך היה ביד רמה המלך "נמרוד" - שידע את בוראו והתכוון למרוד בו!

וכיצד הגיע אברהם אבינו אל האמת, אל האמונה בבורא העולם?

- **מתוך חיפוש האמת!** הרצון האמיתי והחזק של אברהם אבינו לגלות את האמת ללא סטיות - הוא שהוביל אותו למציאת האמת, גם בתוך ים השקר הסובב אותו!

אומרים חז"ל: בבוקר, כשראה אברהם את השמש זורחת מצד מזרח, חשב בלבו - זהו האל! אמר, זהו המלך שבראני, והתפלל לשמש כל אותו היום. לערב, כשראה את השמש שוקעת והלבנה זורחת, אמר - זהו בודאי ששולט גם על האל ההוא שהתפללתי אליו בבוקר, שהרי הוא גבר עליו. והחל התפלל כל הלילה אל הירח. בבוקר, ראה והנה החושך עובר והאיר צד המזרח! אמר: ודאי כל אלה, יש עליהם מלך ומושל המנהיג אותם. כיון שראה הקב"ה חשקו של אברהם אליו, נתגלה אליו ודבר עימו. (זוהר ח"א פו ע"א)

"כיון שצפה אברהם אבינו עליו השלום, והביט וראה וחקר והבין וחקק וחצב וצרף וצר ועלתה בידו, אז נגלה עליו אדון הכל ברוך הוא, והושיבו בחיקו, ונשקו על ראשו, וקראו אוהבי, וקרת לו ברית ולזרעו". (סוף ספר היצירה)

הלך אברהם לשיבת שם ועבר ללמוד שם תורה, ובמשך השנים נעשה חכם גדול בתורה, וידע את התורה כולה. כמו כן - זימן הקב"ה לאברהם אבינו את שתי כליותיו - כשני חכמים, והיו מבינות אותו, ויועצות אותו, ומלמדות אותו חכמה. וכך ידע אברהם אבינו וקיים את המצוות כולן - אפילו את המצוות שתיקנו חכמים במשך הדורות - כעירובי תבשילין ועירובי חצרות. (בראשית רבה סד ד. יומא כח ע"ב. אבות דרבי נתן לב, א)

עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת

"עֲשֶׂרָה נְסִיוֹנוֹת נִתְּנָה אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם, וְעָמַד בְּכָלָם, לְהוֹדִיעַ כְּמָה חֲבָתוֹ שֶׁל אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם". (אבות פרק ה' משנה ג')

הקב"ה, בוחן כליות ולב, ידע את ליבו של אברהם אבינו כי הוא שלם באמונתו, ובודאי יעמוד בכל הנסיונות וידבק בו, ומדוע אם כן ניסה אותו? כדי להודיע את חיבתו ולפרסם את מעלתו בעולם כולו, שכולם יראו עד כמה הוא דבק בה! כמו שנאמר (תהלים ס ו): "נִתְּנָה לִירָאִיךָ נֶס לְהִתְנוֹסֵס" - הנסיון מעלה על נס ומפרסם את גדלותו של הצדיק.

ומה היו עשרה הנסיונות?

א. אור כשדים. ב. לך מארצך. ג. רעב בארץ כנען. ד. לקיחת שרה אל בית פרעה. ה. רדיפת אברהם אחר ארבעת המלכים. ו. ברית בין הבתרים. ז. ברית מילה בגיל 99. ח. לקיחת אבימלך את שרה. ט. שילוח הגר וישמעאל. י. עקידת יצחק. (ברטנורא שם)